

บทที่ ๔

คตินิยมจากประเพณีการบำเพ็ญกุศลศพของชุมชนตำบลกลันทา อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์

ในบทนี้ จะศึกษาวิเคราะห์คตินิยมประเพณีงานบำเพ็ญกุศลศพของชุมชนตำบลกลันทา อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นคตินิยมที่สืบทอดมาอยู่ในประเพณีพิธีกรรมในการบำเพ็ญกุศลศพของชุมชนตำบลกลันทา อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นคตินิยมที่แฝงแง่คิดหลักความจริงของชีวิตและหลักปฏิบัติอย่างลึกซึ้ง เป็นเรื่องที่น่าสนใจน่าศึกษาเพื่อไขคตินิยมความสงสัยของคนที่ทั่วไปที่มาร่วมในพิธีงานบำเพ็ญกุศลศพให้เกิดความเข้าใจในเรื่องของชีวิตและสามารถนำเอาคตินิยมเหล่านั้นไปเป็นหลักปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง โดยจะศึกษาเกี่ยวกับความหมายและคุณค่าของคตินิยม คตินิยมในข้อปฏิบัติเมื่อมีคนป่วยใกล้ตาย คตินิยมในการบำเพ็ญกุศลศพ คตินิยมในประเพณีการปฏิบัติต่อศพ คตินิยมในประเพณีการสวดศพ คตินิยมในประเพณีการบวชหน้าศพ และจุศศพ คตินิยมในประเพณีการเผาศพ คตินิยมในประเพณีการเก็บอัฐิ และทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตาย ซึ่งมีรายละเอียดแต่ละข้อตามลำดับ ดังนี้

๔.๑ ความหมายและคุณค่าของคตินิยม

ในแง่ของความหมายและคุณค่าที่ได้จากประเพณีการบำเพ็ญกุศลศพ มีดังนี้

๔.๑.๑ ความหมายของคตินิยม

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคตินิยมว่าหมายถึง ธรรมเนียมที่เป็นแบบอย่าง^๑ ฝ่ายวิชาการภาษาไทยพจนานุกรมไทย ฉบับทันสมัยและสมบูรณ์ได้ให้ความหมายของคตินิยมว่า หมายถึง ธรรมเนียมที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่าง^๒

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วิชัย สุธีรชานนท์ ได้ให้ความหมายของคตินิยมว่า คตินิยมหมายถึง ข้อความที่กล่าวถึงหลักความจริงตามกฎแห่งกรรม เพื่อเป็นเครื่องเตือนสติและโน้มน้าวจิตใจให้บุคคลทำความดี ละเว้นความชั่ว อาจจะเป็นคำขวัญ คำกลอน คำโคลง หรือธรรมภาษิต เป็นต้น^๓

คำว่า คตินิยม หมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า อันแสดงถึงความจริงแท้ของธรรมชาติที่ถูกผู้รู้ขึ้นอย่างเป็นเงื่อนไขเพื่อให้แก่ ให้หาย โดยการคิดไตรตรองอย่างมีเหตุผล คตินิยมเกิดจาก

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๑๖.

^๒ ฝ่ายวิชาการภาษาไทย พจนานุกรมไทย ฉบับทันสมัยและสมบูรณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๑ (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ซีอีดีเคชั่น จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๓), หน้า ๒๑๐.

^๓ วิชัย สุธีรชานนท์, แง่คิดทางวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ หจก. การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๔), หน้า ๘.

นักปราชญ์ผู้ชาญฉลาดในการนำเอาหลักธรรมของพระพุทธเจ้ามาถ่ายทอดโดยการผูกไว้เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังให้ขบคิดหาคำตอบ เพื่อที่จะได้เข้าถึงหลักคำสอนที่แท้จริงในอีกรูปแบบหนึ่ง

การสอนแบบนี้มีลักษณะคล้ายกับการถ่ายทอดธรรมแบบพุทธศาสนานิกายเซน^๔ ของญี่ปุ่น คือนำให้ผู้ที่ถูกถ่ายทอดขบคิดเพื่อตีปัญหาข้อธรรมนั้น ๆ ให้แตก โดยใช้ปัญญาเป็นหลักในการแก้ข้อเงื่อนไขตามหลักคำสอนที่ผู้ผูกเอาไว้โดยนักปราชญ์ผู้สอนธรรม

จึงสรุปว่า คติธรรม หมายถึง ข้อคิด คติเตือนใจ แบบอย่าง ที่เป็นหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเกี่ยวข้องกับหลักความจริงของชีวิต

๔.๑.๒ คุณค่าของคติธรรม

คติธรรมเป็นธรรมที่มีคุณค่าทางจิตใจและแฝงไว้ด้วยข้อคิดคติเตือนใจในการประพฤติปฏิบัติพัฒนาชีวิตตามแนวทางพุทธศาสนาเป็นอย่างดี ซึ่งนักปราชญ์ผู้ชาญฉลาดในการถ่ายทอดสื่อหลักธรรมคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาในอีกรูปแบบหนึ่ง ในจำนวนหลาย ๆ รูปแบบ และในรูปแบบของคติธรรมนี้ก็มิแพ้ให้คิดพิจารณาไตร่ตรอง โดยใช้ปัญญาเป็นหลักในการแก้เงื่อนไข คติธรรมทั้งหลายที่ได้ผูกเอาไว้ประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา โดยเฉพาะคติธรรมจากประเพณีการบำเพ็ญกุศลศพล ซึ่งมีประเพณีข้อปฏิบัติและความเชื่อในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา จึงได้นำคติความเชื่อของตนประกอบกับคติทางศาสนาและหลักธรรมเข้ามาประสานกัน ก่อให้เกิดการปฏิบัติต่อสิ่งไม่มีคุณค่าไม่มีประโยชน์ ให้กลับกลายมาเป็นสิ่งที่มีคุณค่า มีประโยชน์สูงสุดอีกครั้ง ก่อนที่จะถูกทำลายทิ้ง ซึ่งคุณค่านั้นเกิดขึ้นทั้งแก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว และแก่ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ ทั้งในฐานะที่เกี่ยวข้องโดยตรงหรือฐานะผู้มาร่วม ก่อให้เกิดคุณค่าทางวัฒนธรรม คุณธรรมจริยธรรม และสัจธรรมอันเป็นประโยชน์ที่เป็นไปทั้งในส่วนตน และส่วนสังคม ด้วยการนำพิธีกรรมเข้ามาเป็นสื่อ เป็นตัวประสานให้เกิดความรู้สึกร่วมในระหว่างคนเป็นกับคนตาย คนเป็นกับคนเป็น แล้วโยงเข้าไปสู่คนเป็นกับสังคม คนเป็นกับคุณธรรม สัจธรรมและจริยธรรมในทางพระพุทธศาสนา ก่อให้เกิดคุณค่าทางจิตใจและสังคมมากมาย

๔.๒ คติธรรมในข้อปฏิบัติเมื่อมีคนป่วยใกล้ตาย

ในสมัยพุทธกาล เมื่อพุทธศาสนิกชน ได้รับความเจ็บป่วยและกำลังจะตาย พระพุทธเจ้ามักทรงเสด็จไปเยี่ยม และจะทรงบรรยายธรรมก่อนที่บุคคลเหล่านั้นจะหมดลมหายใจ โดยมีเจตนาหลักที่จะใช้ความตายที่กำลังจะเกิดขึ้นให้ก่อประโยชน์สูงสุดแก่ผู้ตาย หมายถึงให้ผู้ตายพบกับความตายที่ดี และในบางกรณีสำหรับผู้ที่มีความพร้อมทางจิต หรือมีอินทรีย์แก่กล้า พระพุทธองค์ทรงเปลี่ยนวิกฤตแห่งชีวิตให้เป็นโอกาสในการบรรลุสู่จุดหมายสูงสุดแห่งชีวิต อันหมายถึงความหลุดพ้น หรือพบกับความตายที่สมบูรณ์ อันเป็นความตายครั้งสุดท้าย และเป็นที่สุดแห่งกระบวนการในสังสารวัฏ

พระพุทธองค์ทรงพยายามสร้างปัญญาแก่ผู้ใกล้ตายด้วยการแสดงหลักธรรมที่นำไปสู่การคลายความยึดมั่นในตัวตน ในกรณีของพระวัคคิ คือเรื่องของขันธ ๕ และในกรณีของทีฆาวุคือเรื่องของไตรลักษณ์ เพื่อให้ผู้ที่กำลังจะสิ้นใจเลิกละยึดติดกับร่างกายของตน อันเป็นอุปสรรคสำคัญในการเดินทางออกจากสังสารวัฏ พระองค์ทรงมุ่งให้ผู้ป่วยใกล้ตายเห็นว่าร่างกายไม่ใช่สิ่งน่าปรารถนาและไม่

^๔ นิกายเซน จากพุทธศาสนานิกายมานของจีน รากศัพท์คำว่า “เซน” หรือ “ฉาน” มาจากคำว่า “ธยานะ” ในภาษาสันสกฤต แปลว่า “สมาธิภาวนา” นิกายนี้มีการสอนโดยใช้ปริศนาธรรม หรือเรียกกันว่า “โกอัน”(Koan) เป็นอุบายในการปฏิบัติธรรมเพื่อให้เข้าถึงธรรม.

นำครอบครอง ร่างกายที่กำลังทนทุกข์ทรมานจากความเจ็บป่วยอยู่เหนืออำนาจการควบคุมของเจ้าของ ดังนั้น ร่างกายนี้จึงไม่มีตัวตนที่แท้จริง เป็นเพียงองค์ประกอบของชั้น ๕ เท่านั้น เมื่อผู้ใกล้ตายเกิดปัญญา เข้าใจตามหลักแห่งความจริงนี้ จิตจึงเป็นอิสระจากความทุกข์ทรมานทางกายและสุขสงบจากความยึดมั่นในอุปาทานชั้น ๕ สามารถเดินทางสู่ความตายด้วยความสง่างามปราศจากความหวาดกลัว ความกังวล และความโศกเศร้าใด ๆ จัดเป็นความตายครั้งสุดท้ายในชีวิต ในเรื่องนี้ผู้วิจัยจึงกำหนดการศึกษาวิเคราะห์คตินิธรรมจากข้อปฏิบัติเมื่อคนป่วยใกล้ตาย ในประเด็นที่เกี่ยวกับคตินิธรรมจากการบอกทางแก่คนป่วยใกล้ตาย และคตินิธรรมจากการใช้สัญญาณบอกข่าว โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

๔.๒.๑ คตินิธรรมจากการบอกทางแก่คนป่วยใกล้ตาย

จากการสัมภาษณ์นายแก้ว บุราศร ซึ่งเป็นปราชญ์ชาวบ้านโคกกลาง หมู่ที่ ๘ ตำบลก้นทา อำเภอบึงสามพัน จังหวัดบุรีรัมย์ เกี่ยวกับการบอกทางแก่คนป่วยใกล้ตาย พบว่า มีคตินิธรรม แฝงข้อคิดคติเตือนใจ สอนคนเราไม่ให้ประมาทในชีวิตว่าสุดท้ายบั้นปลายของชีวิตไม่มีใครหนีพ้นความตายไปได้ ความตายเป็นสถานที่สุดท้ายของชีวิต ที่จะต้องเจอเจอด้วยกันทุกคน ไม่ช้าก็เร็ว จึงขอให้เราชวนชววยทำความดีเอาไว้ให้มาก ก่อนจะจากโลกนี้ไป นอกจากนั้นการที่ลูกหลานมาปฏิบัติต่อคนป่วยใกล้ตาย ยังเป็นการแสดงออกถึงคุณธรรมความกตัญญูต่ผู้ที่มีพระคุณ มีน้ำใจที่ดงาม เป็นการให้กำลังใจแก่คนป่วยใกล้ตาย อย่างน้อยก็ทำให้สบายใจ จากโลกนี้ไปด้วยความสงบ^๕

ในทางพระพุทธศาสนา มีหลักธรรมคำสอนที่กล่าวไว้เป็นคตินิธรรม เตือนใจ ให้ข้อคิดตอนที่จิตใกล้จะดับหรือตายนั่นว่า เป็นเสมือนหนึ่งหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิตที่จะเป็นตัวแปรไปสู่ปรโลกเบื้องหน้าอย่างไร ที่สำคัญน่าคิดอย่างหนึ่งก็คือเรื่องของจิตใจ ดังคำบาลีว่า จิตเต สกิลิฏฐะ ทุกติ ปาฏิกังขา จิตเศร้าหมอง ย่อมไปสู่ทุกติอย่างไม่ต้องสงสัย จิตเต อสงิลิฏฐะ สุขติ ปาฏิกังขา จิตไม่เศร้าหมองคือผ่องใส ย่อมมีสุขติเป็นที่ไปอย่างไม่ต้องสงสัย อำนาจของจิตซึ่งผูกพันกับกรรมเวลาใกล้ตายนั่นจึงมีความสำคัญมาก ตามปกติ จิตของมนุษย์จะมีการเกิดขึ้นอยู่เสมอ เพราะได้รับแรงกระทบจากอารมณ์ต่างๆ ในขณะที่ใกล้ตายก็เช่นเดียวกัน ผู้ใกล้ตายจะมีอารมณ์ที่เรียกว่ากรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ และคตินิมิตอารมณ์เกิดขึ้นมาอย่างใดอย่างหนึ่ง ก่อนที่จิตสุดท้ายจะดับลง จะมีอารมณ์เหล่านี้มาปรากฏให้เห็นก่อนสิ้นใจ เหมือนธรรมิกอุบาสกที่นอนป่วยหนัก ที่เห็นเทวดานำราชรถมารับตนเกิด ความปิติยินดี พระศาสดาตรัสว่า อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลายเพราะคนผู้ไม่ประมาทแล้วทั้งหลาย เป็นคฤหัสถ์ก็ตาม เป็นบรรพชิตก็ตาม ย่อมบันเทิงในที่ทั้งปวงทีเดียว ดังนั้นแล้วตรัสพระคาถานี้ว่า “ผู้ทำบุญไว้แล้ว ย่อมบันเทิงในโลกนี้ ละไปแล้ว ก็ย่อมบันเทิงย่อมบันเทิงในโลกทั้งสอง เขาย่อมบันเทิงรื่นเริงใจ เพราะเห็นกรรมที่บริสุทธิ์ของตน”^๖

สรุปความว่า ในวาระสุดท้ายของชีวิต ผู้ใกล้ตายจะระลึกถึงกรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ และจะไปเกิดในภพที่สอดคล้องต่ออนิมิตที่ปรากฏนั้นๆ แต่ตามหลักการของพระพุทธศาสนานั้น จึงขึ้นอยู่กับกรรมที่ปรากฏในจิตก่อนตายจะดำเนินไปตามหลักการให้ผลของกรรม

^๕ สัมภาษณ์นายแก้ว บุราศร, ปราชญ์ชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๕๙.

^๖ พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖/๒๙.

๔.๒.๒ คติธรรมจากการใช้สัญญาณบอกข่าว

จากการสัมภาษณ์นายแก้ว บุราศร, ประชาชนชาวบ้าน บ้านโคกกลาง หมู่ที่ ๘ ตำบลลันทา อำเภอบึงสามพัน จังหวัดบึงสามพัน พบว่าการใช้สัญญาณบอกข่าวการบำเพ็ญบุญกุศลนั้น มีคติธรรมในการใช้สัญญาณบอกข่าว โดยการตีฆ้อง ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๑ หมายถึงพระพุทธ ครั้งที่ ๒ หมายถึงพระธรรม ครั้งที่ ๓ หมายถึงพระสงฆ์ เพราะฆ้องเป็นสัญญาณแห่งบุญกุศล คือ เวลามีกงานบุญกุศลจะนิยมตีฆ้อง ไม่ว่าจะเป็นงานมงคลหรืองานอวมงคลก็ตาม ทั้งนี้เพื่อเป็นการเตือนสติคนที่ยังไม่ตายให้รู้จักระลึกรู้ถึงพระรัตนตรัย ๓ อย่าง คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์^๗ ในทางพระพุทธศาสนานั้น ถ้าจะเปรียบเทียบกับคติธรรมในการใช้สัญญาณบอกข่าวต่างๆ โดยเฉพาะอิทธิบาทสี่ประการ คือฤทธิ์ที่พระองค์ทรงแปลงขึ้นมานั้น มีข้อที่น่าสังเกตในการใช้เป็นสัญญาณบอกข่าวและแก้ไขปัญหาดังต่อไปนี้ น่าอัศจรรย์ เช่น กรณีของพระวักลิ ในอรรถกถาวักกิลเถราปทาน กล่าวไว้อีกอย่างหนึ่งว่า ท่านเกิดในสกุลพราหมณ์ในกรุงสาวัตถี ครั้นเมื่อเจริญวัยแล้ว ได้เล่าเรียนไตรเพทจนจบในศิลปศาสตร์ของพวกพราหมณ์ทั้งหมด วันหนึ่งท่านเห็นพระศาสดาแวดล้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ เสด็จจาริกอยู่ในกรุงสาวัตถี ก็หลงในพระรูปของพระบรมศาสดา ท่านคิดว่าถ้าอยู่แต่ในบ้านก็จะไม่ได้เห็นพระศาสดาได้บ่อย ๆ เท่าที่ต้องการ เมื่อคิดดังนั้นแล้ว จึงได้ออกบวชในสำนักของพระศาสดา และเมื่อบวชแล้ว ด้วยความที่ประสงค์จะเห็นพระรูปของพระบรมศาสดาอยู่ตลอดเวลา จึงยอมละหน้าที่และกิจวัตรทั้งหลาย มีการสวดมนต์และสมาธิในพระกัมมัฏฐานเป็นต้นเสีย ไปเฝ้าดูอยู่แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างเดียวเท่านั้น เว้นเฉพาะเวลาขบฉัน และเวลากระทำการสรีระกิจเท่านั้นส่วนเวลาที่เหลือก็จะไปยืนอยู่ในที่สามารถจะเห็นพระศพได้

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงทราบวาทะวักกิล ยินดีในพระรูปของพระองค์ แต่มิได้ทรงตรัสอะไร ด้วยทรงรอความแก่กล้าแห่งญาณของท่านอยู่ ต่อเมื่อทรงทราบว่าญาณของท่านถึงความแก่กล้าแล้ว จึงตรัสโอวาทว่า คุณวักกิล จะมีประโยชน์อะไร ด้วยการที่ต้องมาดำรงกายอันเปื่อยเน่านี้ วักกิลเอ๋ย ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม วักกิลเห็นธรรมจึงจะชื่อว่าเห็นเรา พระวักกิลนั้น แม้จะได้ฟังพระพุทธโอวาทจากพระศาสดาอย่างนั้นก็ไม่สามารถที่จะละการดูพระศาสดาไปทำกิจอย่างอื่นได้เลย พระบรมศาสดาทรงขับไล่พระวักกิล ลำดับนั้นเมื่อใกล้กาลที่จะจำพรรษา พระศาสดาทรงพระดำริว่า ภิกษุนี้ไม่ได้ความสังเวชจักไม่ตรัสรู้ ดังนี้แล้ว จึงเสด็จไปสู่กรุงราชคฤห์ ครั้นถึงวันเข้าพรรษา จึงขับไล่พระเถระด้วยตรัสว่า หลีกไปวักกิล พระเถระถูกพระศาสดาทรงขับไล่ จึงไม่อาจจะอยู่ในที่พร้อมพระพักตร์ได้ จึงคิดว่า จะประโยชน์อะไรด้วยความเป็นอยู่ของเราที่จะไม่เห็นพระศาสดา จะมีชีวิตอยู่ไปทำไม ดังนี้แล้ว จึงขึ้นสู่ภูเขาชิลมกุฏ ไปยังเจ็อมหน้าผาสูง พระศาสดาทรงทราบความเป็นไปนั้นของเธอแล้ว ทรงดำริว่า ภิกษุนี้ถ้าไม่ได้รับการปลอบโยนจากเรา ก็จะทำให้อุปนิสัยแห่งมรรคและผลที่มีอยู่เต็มแล้วนี้พินาศไป ดังนี้แล้วทรงจึงทรงเปล่งรัศมีไปแสดงพระองค์ให้ปรากฏอยู่เบื้องล่างหน้าผาสูงนั้นแล้วตรัสพระคาถาว่า พระเถระได้เห็นพระบรมศาสดาปรากฏพระองค์อยู่เบื้องล่างหน้าผานั้นความปิติ โสมนัสใจอย่างท่วมท้นก็บังเกิดขึ้นด้วยความปรารถนาอย่างรุนแรงที่จะได้เฝ้าพระพุทธองค์ในทันที ไม่เห็นวิธีที่จะไปได้โดยรวดเร็ว จึงวิ่งลงมาทางหน้าผาที่สูงหลายร้อยชั่วคน ก็ลงมาอยู่ต่อเบื้องพระพักตร์พระบรมศาสดาโดยสะดวก ด้วยพระ

^๗ สัมภาษณ์นายแก้ว บุราศร, ประชาชนชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๕๙.

พุทธานุภาพ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนา คือความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปแห่ง
 ชั้นทั้งหลาย ใจความโดยสรุปแห่งพระธรรมเทศนา พระผู้มีพระภาคตรัสแก่ภิกษุว่า “ภิกษุผู้มากด้วย
 ความปราโมทย์ เลื่อมใสในพระพุทธานุภาพ พึงบรรลุสุตบถ อันเป็นธรรมเข้าไประงับสงบสังขาร เป็น
 สุข”^{๘๘} ครั้นเมื่อจบพระธรรมเทศนา ท่านจึงได้บรรลุอรหัตผล พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔ จากเรื่องนี้เป็น
 วิธีการแสดงธรรมโดยใช้สัญญาณบอกธรรมโดยผ่านพุทธานุภาพนั่นเอง

๔.๓ คติธรรมจากประเพณีการปฏิบัติต่อศพ

ประเพณีการปฏิบัติต่อศพนั้นมีขั้นตอนพิธีกรรมหลายอย่างซึ่งมีคติธรรมสอดแทรกเอาไว้ใน
 ประเพณีพิธีกรรมเหล่านั้นมากมาย ซึ่งคนสมัยก่อนมีความเฉลียวฉลาดเป็นนักปราชญ์ ได้นำหลักธรรม
 ทางศาสนามาผูกเอาไว้เป็นคติธรรม เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้นำไปคิดพิจารณาหาหนทางในการปฏิบัติ
 โดยผู้วิจัยจะได้ศึกษาคติธรรมประเพณีการปฏิบัติต่อศพเกี่ยวกับประเพณีการอาบน้ำศพ คติธรรมจาก
 ประเพณีการรดน้ำศพ คติธรรมจากประเพณีการแต่งตัวศพ คติธรรมจากประเพณีการหิวนศพ คติ
 ธรรมจากประเพณีการหาปะแต่งศพ คติธรรมจากประเพณีการเอาเงินใส่ปากศพ คติธรรมจาก
 ประเพณีการปิดปาก / ปิดตาศพ คติธรรมจากประเพณีการมัดศพ (มัดตราสัง) คติธรรมจากประเพณี
 การมัดข้อศอก คติธรรมจากประเพณีบันได ๓ หรือ ๔ ขั้น คติธรรมจากประเพณีรื้อไม้ไผ่รองศพ คติ
 ธรรมจากประเพณีปากกาจับโลง คติธรรมจากประเพณีการหันหัวศพไปทางทิศตะวันตก คติธรรมจาก
 ประเพณีดอกไม้ธูปเทียนใส่ในมือศพ คติธรรมจากประเพณีการเชนศพ คติธรรมจากประเพณีการเคาะ
 โลงให้รับศีลคติธรรมจากประเพณีการจุดตะเกียง คติธรรมจากประเพณีการไว้ทุกข์ ตามลำดับ ดังนี้

๔.๓.๑ คติธรรมจากประเพณีการอาบน้ำศพและการรดน้ำศพ

ประเพณีการอาบน้ำศพก็มุ่งเพื่อชำระสสารร่างกายของผู้ตายให้สะอาดบริสุทธิ์^{๘๙} ไม่มีมลทิน
 สิ่งสกปรกติดตามร่างกายไปสู่ปรโลกหน้า จากการสัมภาษณ์นายสมัย บุราศร อดีตผู้ใหญ่บ้าน
 โคกกลาง หมู่ที่ ๘ ตำบลกลันทา อำเภอบึงสามพัน จังหวัดบุรีรัมย์ เกี่ยวกับคติธรรมจากประเพณี
 การอาบน้ำศพ พบว่า เป็นการสอนให้คนเรารู้ว่าคนเรานั้นจะต้องเอา ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นน้ำอาบ
 กาย วาจา และใจให้สะอาด แต่ผู้ตายแล้วไม่สามารถจะอาบได้ แม้แต่จะอาบน้ำเองก็ยังไม่ได้อย่าง
 ต้องอาศัยผู้อื่นอาบให้ การอาบน้ำ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา จะต้องทำเอาเองและต้องทำก่อนที่จะไม่ตาย
 ถ้าตายแล้วทำไม่ได้ ประเพณีการรดน้ำศพมุ่งเพื่อเป็นการไว้อาลัยและขอขมาโหสิกรรมระหว่างผู้ตาย
 กับผู้ที่ยังอยู่ถึงแม้ว่าจะเคยได้ล่วงเกินอย่างไร เมื่อตายแล้วผู้ที่ยังอยู่ก็มักขอโหสิกรรมให้กับผู้ตายด้วย^{๙๐}

คติธรรมจากประเพณีการรดน้ำศพ เป็นการสอนไม่ให้ประมาทในการทำความดี ขณะที่รดน้ำ
 ศพจะให้หงายมือของผู้ตายด้วย เพื่อจะชี้ให้เห็นว่าคนเรานั้นเกิดมาก็มาตัวเปล่า เวลาไปก็ไปตัวเปล่า
 มิได้ยึดถือหอบหิ้วเอาสิ่งใดไปด้วย เพื่อให้ผู้เห็นได้คลายความโลภ ความโกรธ และความหลง^{๙๑}

^{๘๘} ชุ.ธ.(ไทย).๒๕/๓๘๑/๑๕๑.

^{๘๙} สุขพัฒน์ อนนทจารย, ปริศนาปรัชญาธรรม, หน้า ๔๔๐.

^{๙๐} สัมภาษณ์นายสมัย บุราศร, อ้างแล้ว.

^{๙๑} สัมภาษณ์นายสมัย บุราศร, อดีตผู้ใหญ่บ้านโคกกลาง, เมื่อวันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๕๙.

๔.๓.๒ คติธรรมจากประเพณีการแต่งตัวศพ การหีวมศพ การทาแป้งแต่งศพ

ประเพณีการแต่งตัวศพมุ่งเพื่อให้ศพของผู้ตายดูสะอาดตา เรียบร้อย ไม่อุจาดสาวยตาสำหรับผู้ที่มาพบเห็น จากการสัมภาษณ์พระอธิการสวิง อุตตโม เจ้าอาวาสวัดกลันทาราม เกี่ยวกับคติธรรมจากประเพณีการแต่งตัวศพ พบว่า คติธรรมการนุ่งผ้าสองหนแรกนุ่งกลับ หมายถึง การตาย นุ่งทับใหม่อีกครั้งตามธรรมดาที่คนทั่วไปนุ่ง หมายถึงการเกิด ท่านอธิบายไว้ว่า “คนเราเกิดมาก็ต้องตาย ตายแล้วก็เกิดอีก ทนทุกข์เวทนาเวียนว่ายตายเกิด อยู่ไม่รู้สิ้นสุด สำหรับผ้าที่ใช้นุ่งเป็นสีขาว และนุ่งห่มแบบอุบาสกอุบาสิกา เพื่อบอกว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ จะเป็นไปได้ก็ด้วยการประพุดอย่างอุบาสกอุบาสิกา ดำรงตนอยู่ในศีลธรรม” ในทางหลักธรรม ทรมณ์สมบัติภายนอกที่เป็นเสื้อผ้าเครื่องแต่งตัวเป็นของไม่จีรังยั่งยืน เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ตายแล้วก็นำติดตัวไปไม่ได้ ดังนั้น คนเราควรเอาศีลธรรมในทางศาสนามาเป็นเครื่องประดับตัว จึงจะสามารถทำให้ชีวิตเจริญรุ่งเรืองทั้งโลกนี้และโลกหน้า^{๑๒}

ประเพณีการหีวมศพ มีความเชื่อว่าการหีวมศพจะหิวกลับไปข้างหน้าซีกหนึ่งหิวไปข้างหลังอีกซีกหนึ่ง หมายถึงการหิวสำหรับคนตายครั้งหนึ่ง หิวไปข้างหลังหิวสำหรับคนเกิดอีก ครั้งหนึ่ง หิวมาข้างหน้าหลังจากหิวเสร็จแล้วให้หักหิว ๓ ท่อน แล้วโยนทิ้งลงไปในโลงศพ^{๑๓} จากการสัมภาษณ์พระอธิการสวิง อุตตโม เจ้าอาวาสวัดกลันทาราม เกี่ยวกับคติธรรมจากประเพณีการหีวมศพ พบว่าเป็นการสอนให้เห็นถึงไตรลักษณ์คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เพื่อชี้ให้เห็นว่า หิวหักได้ฉับใด ชีวิตของมนุษย์เราก็แตกดับได้เช่นกันเป็นธรรมดา ทั้งชีวิตของมนุษย์และหิวหรือไม่ว่าสิ่งใด ๆ ก็ล้วน ตกอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติที่เหมือนกัน คือความไม่เที่ยง ไม่ทนอยู่ในสภาพเดิม (เป็นทุกขังและไม่มีตัวตน ดังคำภาษิตที่ว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) การทาแป้งแต่งศพ มุ่งเพื่อเป็นการตกแต่งศพให้ดูดีขึ้น มีการนำเอาแป้งมาทา เอน้ำอบน้ำหอมมาทาศพเป็นการสอนให้คนเรารักษาศีล เพราะศีลเป็นเหมือนอารมณ์เครื่องประดับ เป็นเครื่องตกแต่งกาย วาจา ให้สวยงาม สามารถหอมหวนไปได้ทั้งตามลมแลทวนลม^{๑๔}

๔.๓.๓ คติธรรมจากประเพณีการเอาเงินใส่ปากศพ การปิดปาก / ปิดตาศพ

ประเพณีการเอาเงินใส่ปากศพมีความเชื่อว่าการเอาเงินหรือของมีค่าใส่ในปากศพ กล่าวกันว่าเพื่อให้ผู้ตายติดตัวเอาไปใช้สอยในเมืองผี หรืออีกนัยหนึ่งสำหรับเป็นค่าจ้างสัปเหร่อ โดยมีเรื่องเล่ามาว่า มีสามีภรรยาคนหนึ่งอยู่ด้วยกันมาจนแก่ มีทองคำติดตัวอยู่บาทหนึ่งสามีภรรยาต่างสัญญากันว่า ถ้าใครตายก่อนให้เอาทองคำบาทหนึ่งนี้ใส่ปากไปให้ด้วย ต่อมาสามีเกิดตายก่อน ภรรยาจึงเอาทองคำใส่ปากให้สามีตามที่สัญญาไว้ แล้วก็นำศพไปเผาไฟได้ไหม้ทองคำนั้นขาดไป คงเหลืออยู่เพียงสามสลึง ครั้นนั้นพระมหากษัตริย์ ประกาศขอเก็บทองคำจากราชกรรณละหนึ่งบาท หลึงหมายคนนั้นจึงไปเก็บทองคำในกองฟอนซึ่งยังคงเหลืออยู่เพียงสามสลึง มาถวายพระมหากษัตริย์พระมหากษัตริย์ไม่ทรงรับจะเอาให้เต็มบาทหลึงหมายเจ้าของทองคำจึงทูลว่า แต่ก่อนทองคำนี้เต็มบาท ครั้นสามีตายจึงเอาใส่ปากสามีแล้วเอาสามีไปเผา ไฟได้ไหม้ทองคำขาดไป จึงเหลืออยู่เพียงเท่านี้

^{๑๒} สัมภาษณ์พระอธิการสวิง อุตตโมล เจ้าอาวาสวัดกลันทาราม, เมื่อวันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๑๓} สุขพัฒน์ อนันต์จารย์, *ปริศนาปรีชาธรรม*, หน้า ๔๔๐.

^{๑๔} สัมภาษณ์พระอธิการสวิง อุตตโม, เจ้าอาวาสวัดกลันทาราม, อ้างแล้ว.

ขอพระองค์จงเป็นที่พึ่งแก่ผู้ยากเฝ้าพระมหากษัตริย์ได้ฟังก็เกิดธรรมสังเวช จึงประกาศยกเลิกไม่ให้เก็บทองคำจากราชราษฎรอาศัยเหตุนี้ในกาลต่อมา ผู้ที่ไม่มีทองคำถึงบาท จึงใช้เงินใส่ปากศพแทน เป็นประเพณีกระทำสืบ ๆ กันมาหรืออีกนัยหนึ่งใส่ไว้สำหรับเป็นค่าจ้างสัปเหร่อที่จะนำไปเผา เพราะในครั้งกระโน้นราคาเงินบาทหนึ่งได้เป็นค่าจ้างอย่างงามแล้วและยังได้ผ้าผืนที่ปกคลุมศพ กับของเล็ก ๆ น้อย ๆ ในการเผาศพเป็นพิเศษอีกด้วย^{๑๕} จากการสัมภาษณ์สัมภาษณ์ นายหงษ์ทอง สุขทองดี, ปราชญ์ชาวบ้าน เกี่ยวกับคติธรรมจากประเพณีการเอาเงินใส่ปากศพ พบว่า เพื่อเป็นเครื่องพิจารณาให้เห็นว่า บรรดาทรัพย์ที่ผู้ตายสะสมไว้ไม่ว่าจะมากเพียงใด สิ่งที่จะติดตัวไปได้ก็มีเพียงกรรม คือบุญและบาปเท่านั้น ทรัพย์นั้นอำนวยความสะดวกให้ในโลกนี้เท่านั้น ทรัพย์นั้นไม่เป็นประโยชน์ในโลกหน้า แต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่สามารถอาศัยทรัพย์นั้น สร้างสิ่งที่บุญและบาป อันจะมีผลต่อชีวิตในโลกเบื้องหน้า เมื่อพิจารณาได้อย่างนี้ก็สามารถใช้ทรัพย์นั้นให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น เมื่อประพุดิตนได้ดังนี้ ความประพุดิตนั้นก็จะเอื้ออำนวยต่อชีวิตในโลกหน้า ด้วยการมีสุคติเป็นที่ไป^{๑๖}

การปิดปาก/ปิดตาศพก็มุ่งเพื่อกันความอุจาดน่ากลัว เพราะบางศพตาปลิ้นล้นแลบผู้พบเห็นเกิดความกลัว หมายถึง ตากับปาก เป็นช่องทางแห่งทุจริตอกุศลกรรม เพราะตาเห็นรูป เป็นเหตุให้ชอบใจ ทำให้เกิดความกำหนัดยินดีบ้าง เมื่อไม่ชอบใจก็เป็นเหตุให้เกิดวิหิงสา ด้วยการพูดปิดหลอกลวงยุยง ส่งเสริมว่าร้ายผู้อื่น ดังนั้นการปิดปาก ปิดตา เป็นการทำให้เกิดความสงบ ในบางที่ท่านปิดทั้งหน้า รวมไปถึงปิดจมูก ปิดหูไปด้วยก็คือสำรวมอินทรีย์เพราะเวลาปิด “ที่สำคัญต้องเขียนพระเจ้า ๕ องค์ คือ นะ โม พุท ธา ยะ ลงในแผ่นนั้น” หมายความว่าปิดหน้าด้วยคาถาพระพุทเจ้า ๕ องค์ ก็คือ ผู้ต้องการความสงบสุข ต้อง ปิดหู ปิดตา ปิดปาก และจมูก รวมไปถึงกายและใจ มิให้อารมณ์ต่าง ๆ เข้ามาครอบงำ เพราะการนำพระมาควบคุมอินทรีย์ทั้งหกไว้ได้ ก็คือ เป็นข้อสอบให้สำรวมระวัง อินทรีย์ ไม่ให้เกิดกิเลสขึ้นเอง ข้อนี้เป็นการเตือนสติให้ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ทำในขณะที่ยังมีชีวิตไม่ปล่อยให้กายและใจของตนถูกอารมณ์ต่างๆ ครอบงำ เพราะขาดการสำรวมระวังทางอินทรีย์เป็นเหตุให้ชีวิตไม่สงบ เกิดความทุกข์ความเดือดร้อน ถ้ารู้จักควบคุมอินทรีย์ ๖ ชีวิตก็จะเป็นสุขได้^{๑๗} การปิดหน้าศพด้วยแผ่นทองคำ แผ่นสีผึ้งที่ปิดหน้าด้วยทองคำเปลว เป็นต้น มี จุดประสงค์เพื่อป้องกันลูกตาหลุด และไม่ให้คนเห็นตอนแก้ผ้าห่อศพออกตอนจะเผาเนื่องจากบางศพมีใบหน้าที่น่าเกลียดน่ากลัว เช่นนัยน์ตาลนออกมา แลปลิ้นออกมาปากบูดเปี้ยว ใบหน้าบวมอืดและของโสโครกไหลออกทางปาก จมูก เป็นต้น ส่วนในแง่ปรัชญาธรรมก็เพื่อสอนคนเห็นว่าคนเราเมื่อมีชีวิต หน้าตาคือหน้าต่างดวงใจ หมายถึง ตา หู จมูก ลิ้น เป็นสื่อป้อนข่าวสารให้ดวงใจ อกุศลกรรมก็เกิดขึ้นเพราะการไม่สำรวม ตา หู จมูก ลิ้น ทำให้เกิดความมักมากในกามารมณ์ ดังนั้น ถ้าปิดตาเสียได้ อกุศลกรรมก็เข้าไปสู่จิตไม่ได้ เราจึงต้องสำรวมประสาทสัมผัสไว้ไม่ให้แส่ไปหากามวัตถุทั้งหลาย^{๑๘}

^{๑๕} พระครูคุณสารสัมพันธ์, **พิธีกรรมต่าง ๆ และขนบธรรมเนียมประเพณี**, (นครราชสีมา : จิระการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๘-๑๗๙.

^{๑๖} สัมภาษณ์นายหงษ์ทอง สุขทองดี, ปราชญ์ชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๑๗} สุเมธ เมธาวิทยกุล, **พิธีกรรมไทย**, (สงขลา : เทมการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๒๑.

^{๑๘} สัมภาษณ์ นายหงษ์ทอง สุขทองดี, อ้างแล้ว.

๔.๓.๔ คติธรรมจากประเพณีการมัดศพ (มัดตราสัง) และการห่อศพ

การมัดศพ เพื่อช่วยในการจัดศพให้อยู่ในท่าที่ต้องการ เช่น ในการมัดตราสังรัดคอห้วงหนึ่ง แล้วเอาเชือกโยงมากลางตัว ทำห้วงตระกูลเบ็ดผูกหัวแม่มือ แล้วรัดผูกมัดมือทั้งสองให้พนมไว้ที่หน้าอก แล้วโยงเชือกมาที่เท้าทำบ่วงผูกแม่เท้าทั้งสอง แล้วรวบรัดผูกข้อแม่เท้าทั้งสองให้ติดกันเพื่อห่อศพอยู่ในท่านอนหงาย และพนมมือ เพื่อว่าเวลาศพเบ่งพองขึ้น จะได้ไม่ดันโลงทั้งสองข้างให้แตกหรือแยกออก ซึ่งจะให้น้ำเหลืองร่วออกมาได้ จากการสัมภาษณ์สัมภาษณ์นายพง บุญพา สัปเหร่อเกี่ยวกับคติธรรมจากประเพณีการมัดศพ (มัดตราสัง) พบว่า การมัดตราสังศพ ๓ เปลาะ หมายถึง บ่วงทั้ง ๓ ที่ว่า บุตตัง คีวัง บุตรเป็นห้วงคล้องคอ ธารัน หัตถะ ทรัพย์เป็นห้วงผูกมือ และภะริยง ปาเท และภรรยาเป็นห้วงผูกเท้า สำหรับศพหญิงก็คงหมายเอาสามีเป็นห้วงผูกเท้า แม้คำภวานาจะใช้ ภะริยา ปาเท เหมือนกัน ความหมายก็เพื่อบอกว่าห้วง ๓ ห่วง นั้นเป็นเครื่องผูกมนุษย์ไว้ให้ติดอยู่ในโลกียวิสัย สามารถพ้นทุกข์ได้ ใครสามารถตัดได้ก็พ้นทุกข์ได้ ส่วนการมัดห่อศพ โดยมากมักใช้ผ้าขาวห่อหุ้มศพไว้แล้วมัดเป็นเปลาะ ๆ ร้อยรัดให้แน่น ๕ เปลาะ ในความมุ่งหมายทางโลก เพื่อกันศพขึ้นพองอาจดันโลงแตกได้ การทำอย่างนี้ หมายถึง สิ่งที่เป็นเครื่องรัดตรึงสัตว์โลก ให่วนเวียนอยู่ในทุกข์ทางกันไว้มิให้พ้นไป จากทุกข์ก็คือ นิเวศธรรม ^{๑๘} ดังนั้น ผู้ที่ต้องการให้งานบรรลุลความดีพ้นจากทุกข์ ก็พึงเว้นจากนิเวศทั้ง ๕ ดังนั้น ในเวลาที่มีผ้า ห่อศพ ๕ เปลาะ ท่านจะบริกรรม ดังนี้

“เปลาะที่ ๑ ท่านบริกรรมว่า กะ ได้แก่ กามฉันทะ

เปลาะที่ ๒ ท่านบริกรรมว่า พะ ได้แก่ พยาบาท

เปลาะที่ ๓ ท่านบริกรรมว่า ธิ ได้แก่ ธิณะมิทธะ

เปลาะที่ ๔ ท่านบริกรรมว่า อุ ได้แก่ อุทธัจจะกุกกุจจะ

เปลาะที่ ๕ ท่านบริกรรมว่า วิ ได้แก่ วิจิกิจฉา

๔.๓.๕ คติธรรมจากประเพณีบันได ๓ หรือ ๔ ขั้น รื้อไม้ไผ่รองศพ ปากกาจับโลง

ประเพณีบันได ๓ หรือ ๔ ขั้น หมายความว่า การยกศพใส่หีบปิดฝาจนผนึกหมดแล้วจึงเอาบันไดวางบนหีบศพทำด้วยไม้ไผ่ซี่เล็กๆ ขนาดเท่าไม้ต๋บกวางยาวเท่ากับปากหีบศพ จากการสัมภาษณ์นายพูน โชคดี มรรคทายกบ้านเที่ยงสูง เกี่ยวกับคติธรรมจากประเพณีบันได ๓ หรือ ๔ ขั้น พบว่า หมายถึง สัตว์โลกทั้งหลายต้องท่องเที่ยวหมุนเวียนด้วยผลแห่งบาปบุญที่แต่ละคนได้ทำเอาไว้ เรียกว่า ภพ มี ๓ อย่าง คือ ๑) กามภพ ได้แก่ ภพหรือโลกเป็นที่อยู่ของหมู่สัตว์ผู้เสพกาม เช่น สัตว์มนุษย์ เทวดา เป็นต้น ๒) รูปภพ ได้แก่ ภพเป็นที่อยู่ของพรหมมีรูป ๑๖ ชั้น ๓) อรูปภพ ได้แก่ ภพเป็นที่อยู่ของพรหมไม่มีรูป ๔ ชั้น อีกนัยหนึ่ง ส่วนบันได ๔ ขั้น หมายถึง อริยสัจ ^{๑๙} คือ คุณธรรมที่เป็นธรรมชาติแท้จริงทำให้เป็นอริยสัจธรรมนำไปสู่ปฏิบัติตามตรัสรู้และพ้นจากทุกข์ได้ กล่าวคือ พ้นจากภพที่เวียนตายเวียนเกิดที่ได้รับคามทุกข์ มี ๔ อย่าง ได้แก่ (๑) ทุกข์ ความไม่สบายกายและใจ เพราะไม่สมหวัง พลัดพรากและจากเบญจขันธ์ (๒) สมุทัย เหตุที่เกิดทุกข์ ได้แก่ ตัณหา ๓ คือ กาม ความใคร่อยากได้กามคุณ ภาวะ อยากมีอยากเป็นและวิภาวะ อยากให้ตัวเองไม่เป็นอย่างนั้นอย่างนี้

^{๑๘} พุม รอดผล, ประเสริฐ ผุดผ่อง, วิธีปอกเปลือกหาแก่น, หน้า ๙๕.

^{๑๙} สัมภาษณ์ นายพูน สันทาลุนัย, มรรคทายก, เมื่อวันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๕๙.

(๓) นิโรธ ความดับทุกข์ กำจัดตัณหาให้สิ้นไป จิตสงบจากกิเลสและนิวรณ์ (๔) มรรค ข้อปฏิบัติให้ถึงดับทุกข์ คือ ศีล สมาธิและปัญญา อริยมรรค ๘ ประการ ทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา)

ประเพณีริ้วไม้ไผ่รองศพ คือภายในโรงศพนั้นจะทำริ้วไม้ไผ่ ๗ ซีกถักติดกันเหมือนกับแร้ววางกันโลงเพื่อรองรับเสื้อเป็นที่รองศพไม่ให้หล่นลงข้างล่าง จากการสัมภาษณ์นายนันท์ สันทาลุนัย, มรรคทายก เกี่ยวกับคตินิยมจากประเพณีริ้วไม้ไผ่รองศพ พบว่า หมายถึงไม้ไผ่ ๗ ริ้วได้แก่ วิสุทธิ ๗ คือคุณธรรมที่จะนำสัตว์ให้ข้ามพ้นวิญญะทั้ง ๓ ได้ต้องมีวิสุทธิ คือความบริสุทธิ์^{๒๐} ได้แก่ ๑) สีสวิสุทธิ ได้แก่ การรักษาศีลให้บริสุทธิ์ ไม่ขาดไม่ว่าพร้อย ๒) จิตตะวิสุทธิ ได้แก่ การทำใจให้เป็นสมาธิ ๓) ญาณวิสุทธิ ได้แก่ การพิจารณาความไม่เที่ยงเป็นทุกข์และเป็นของมิใช่ตัวตน ๔) กังขาวิตรณวิสุทธิ ได้แก่ การพิจารณาการเกิดดับของนามรูป ๕) มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ได้แก่ การพิจารณาอายตนะเวทนาสัญญาและสังขาร ๖) ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ได้แก่ การพิจารณาเห็นทางปฏิบัติ กล่าวคือวิปัสสนาญาณ ๙ ๗) ญาณทัสสนวิสุทธิ ได้แก่ การทำความเพียรในขั้นที่จะบรรลुพระอรหัตผล วิสุทธิ ๗ อย่างนี้เป็นปัจจัยส่งต่อกันไปเพื่อบรรลุพระนิพพานเหมือนรถ ๗ ผลัดต่างส่งต่อกันไปตามลำดับทำให้ถึงจุดหมายปลายทางตามประสงค์^{๒๑}

ประเพณีปากกาจับโลง คือ การเอาไม้ไผ่ผ่าขนาดเท่านิ้วก้อยผ่าข้างหนึ่งสำหรับคาบปากโลงเป็นระยะจนครบ ๘ อัน เป็นทำนองไม้ตบปั้งปลาและอีกด้านหนึ่งสำหรับคาบด้ายสายสายสัญญาณ คตินิยมจากประเพณีปากกาจับโลง พบว่า เป็นการสอนเชิงเปรียบเทียบว่า ไม้ไผ่คาบปากโลง ๘ อัน ได้แก่ มรรคมงคล ๘^{๒๒} เป็นธรรมสายกลางสำหรับชนทุกระดับเพื่อสร้างตนเองให้เป็นอริยะชนเป็นหนทางที่จะออกจากทุกข์ข้ามพ้นสังสารวัฏเข้าสู่พระนิพพาน ได้แก่ ๑) สัมมาทิฐิ ปัญญาชอบเห็นอริยสัจ ๔ ๒) สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ คิดหนีออกจากกามารมณ์ไม่คิดทำร้าย ๓) สัมมาวาจา พูดจริง อ่อนหวาน พอเหมาะแก่กาลสถานที่และบุคคล ๔) สัมมากัมมันตะ ทำการงานชอบ เมตตาต่อสิ่งมีชีวิต มีความสันโดษ ๕) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ เว้นมิฉฉาชีพทุจริตผิดกฎหมาย ๖) สัมมาวายามะ เพียรชอบ พยายามละอกุศลกรรมและบำเพ็ญกุศลกรรม ๗) สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ คุณสมบัติการสำรวมอารมณ์มีสติปัญญาน ๔ ๘) สัมมาสมาธิ ตั้งไว้ชอบ คือเจริญฌาน ๔

๔.๓.๖ คตินิยมจากประเพณีการหันหัวศพไปทางทิศตะวันตก

ประเพณีการหันหัวศพไปทางทิศตะวันตก ซึ่งมีความเชื่อว่า คนตายก็เหมือนกับพระอาทิตย์ตกลงไปแล้ว ย่อมไม่ย้อนกลับคืนมาทางทิศวันออกภายในวันเดียวหรือไม่เคยมีพระอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันตกจะขึ้นเฉพาะในทิศตะวันออกในวันใหม่เท่านั้น จากการสัมภาษณ์นายแป ทองพิลา^{๒๓} มรรคทายกบ้านกลันทา เกี่ยวกับคตินิยมจากประเพณีการหันหัวศพไปทางทิศตะวันตกพบว่า เป็นการสอนคนเป็นให้เรารู้ว่าร่างกายของเราก็คงเหมือนกัน เมื่อตายไปแล้วจะไม่มีวันฟื้นขึ้นมาตามร่างเดิมนี้ได้อีกจะต้องเกิดใหม่ในภพหน้าเหมือนกับพระอาทิตย์ที่ตกทางทิศตะวันตกแล้ว ย่อมไปขึ้นทางทิศวันออกหรืออีกนัยหนึ่ง ถ้าคนเราไม่ยอมตกต่ำหรือดับมืดเหมือนพระอาทิตย์ตกดินแล้ว ก็ให้มีศีลธรรม คือละชั่ว ประพฤติ มีจิตที่บริสุทธิ์ แล้วชีวิตก็จะไม่มีดับมืด มีแต่ความสว่างไสวตลอดไป

^{๒๐} สัมภาษณ์นายนันท์ สันทาลุนัย, มรรคทายก, อ้างแล้ว.

^{๒๑} สัมภาษณ์นายพง บัญพา, สัปเหร่อ, เมื่อวันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๒๒} อ้างแล้ว.

^{๒๓} สัมภาษณ์นายแป ทองพิลา, มรรคทายกบ้านกลันทา, เมื่อวันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๙.

๔.๓.๗ คติธรรมจากประเพณีดอกไม้ธูปเทียนใส่ในมือศพ การเชณศพ การเคาะโลงให้รับศีล การจุดตะเกียงปลายเท้าศพ

ประเพณีดอกไม้ธูปเทียนใส่ในมือศพ ซึ่งมีความเชื่อว่า เพื่อให้ผู้ตายได้นำเอาไปบูชาพระรัตนตรัย คติธรรมจากประเพณีดอกไม้ธูปเทียนใส่ในมือศพ เป็นการสอนให้คนที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ตั้งมั่นอยู่ในพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์^{๒๔} ว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึกของเรา โดยนำเอาคุณของพระรัตนตรัยไปปฏิบัติบูชา เพราะการนำหลักศาสนธรรมไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวันนั้น ถือว่าเป็นการบูชาอย่างยิ่ง ซึ่งการปฏิบัติบูชานั้นควรทำในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ เพราะตายไปแล้วไม่สามารถปฏิบัติได้ หมดยุคที่จะปฏิบัติแล้ว ผู้ที่มีชีวิตอยู่จึงใส่ใจในการปฏิบัติธรรม มีการให้ทาน รักษาศีลและเจริญภาวนาอยู่เนือง ๆ

ประเพณีการเชณศพ คือลูกหลานจะจัดอาหารใส่ถาดมาวางไว้ข้างโลงแล้วเคาะโลงเบา ๆ ๓ ครั้ง โดยมีความเชื่อว่า เป็นการบอกให้ผู้ตายได้มาทานอาหารที่ลูกหลานจัดให้ ประเพณีการจัดงานบำเพ็ญกุศลศพ เกี่ยวกับคติธรรมจากประเพณีการเชณศพ เป็นการสอนคนเป็นว่า คนตายไปแล้วไม่อาจฟื้นขึ้นมาได้อีกและไม่สามารถนำอะไรติดตัวไปได้แม้แต่ข้าวปลาอาหารที่จัดมาให้อยู่ตรงหน้าก็ไม่มีปัญหาลุกขึ้นมาทานได้ หรือทรัพย์สมบัติต่าง ๆ ที่หามาได้ในขณะที่มีชีวิตอยู่ก็ไม่สามารถใช้ได้และนำติดตัวไปได้ มีแต่บาปกับบุญเท่านั้นที่จะติดตัวไปได้ อีกนัยหนึ่งเป็นการสอนให้คนเราตั้งมั่นอยู่ในความกตัญญูไม่ลืมนบุญคุณ แม้คนตายจะลูกมาทานอาหารไม่ได้ก็ตาม แต่อย่างน้อยลูกหลานก็ได้แสดงออกถึงความกตัญญู เป็นการบูชาคุณท่าน จดจำไม่ลืมนคุณท่านแม้ตายจากไป ดังคำที่ว่า “สิ่งที่ควรทำคือความดี สิ่งที่ควรมีคือคุณธรรม สิ่งที่ควรจดจำคือบุญคุณ”^{๒๕}

ประเพณีการเคาะโลงให้รับศีล เวลาเริ่มพิธีกรรมทางศาสนา คือพระสงฆ์จะให้ศีลก่อนฟังพระธรรมเทศนา ซึ่งมีความเชื่อว่าเป็นการเคาะโลงศพเพื่อให้ผู้ตายลุกขึ้นมารับศีลและฟังพระธรรมเทศนา ประเพณีการจัดงานศพชุมชนตำบลกลันทาเกี่ยวกับคติธรรมจากการเคาะโลงให้รับศีล เป็นการเคาะล้อเลียนคนเป็น คือเวลาถึงงานศพ บางแห่งก็มีการเล่นการพนัน ดื่มสุราและร้องรำทำเพลงต่างๆ นานา เป็นเหมือนผู้ที่มีความประมาทมัวเมาในชีวิต รับศีลก็รับแต่ปากไม่เคยรักษา ฟังธรรมก็พอเป็นพิธีเท่านั้นดังคำกล่าวที่ว่า “มือถือสาก ปากถือศีล” เพราะฉะนั้นจึงเคาะโลงศพให้มีจิตสำนึกว่า เมื่อตายแล้วทำความดีอะไรไม่ได้ ควรรับทำความดี บำเพ็ญบุญกุศล ตั้งอยู่ในสุจริตธรรมขณะยังมีชีวิตอยู่ จะเป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุด เพราะตายไปแล้วถึงจะเคาะจนโลงพัง ก็ไม่สามารถจะลุกขึ้นมารับศีลฟังธรรมได้^{๒๖}

สำหรับการจุดตะเกียงหรือโคมไฟแล้ววางไว้ปลายเท้า ใช้ตะเกียงน้ำมันก๊าดจุดตามไว้ที่ปลายเท้าศพเพื่อให้สว่าง เพราะสมัยก่อนไม่มีไฟฟ้าหากปล่อยให้มืดจะดูน่ากลัว ในประเพณีการจัดงานบำเพ็ญกุศลศพชุมชนตำบลกลันทา คติธรรมจากการจุดตะเกียงสื่อบอกว่า ตะเกียงให้ความสว่างได้

^{๒๔} อ้างแล้ว.

^{๒๕} พระครูกลุณธรรมโฆษ (รุ่ง กลยาโณ) “การศึกษาคติธรรมจากประเพณีงานศพ : กรณีศึกษาชุมชนตำบลตรวง อำเภอศรีณรงค์ จังหวัดสุรินทร์”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔) หน้า ๑๐๑.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๒.

เพียงภายนอก ส่วนธรรมะนั้นสามารถให้จิตใจสว่างได้ ดังคำที่ว่า สว่างตาด้วยแสงไฟ สว่างใจด้วยแสงธรรม อีกความหมายหนึ่ง“มนุษย์นั้นมีการแบ่งออกเป็น ๔ จำพวก คือ

๑) มาสว่าง ไปสว่าง หมายความว่าเกิดมาพบพระพุทธศาสนา ชื่อว่าสว่าง มีความเลื่อมใสนับถือพระพุทธศาสนา ได้รักษาศีล เจริญภาวนา ปฏิบัติตนตามธรรม คำสั่งสอน ของพระพุทธศาสนา จึงได้ชื่อว่า มาสว่าง ไปสว่าง

๒) มาสว่าง ไปมืด คือเกิดมาพบพระพุทธศาสนา แต่ไม่เลื่อมใส ปฏิบัติ ตนตาม คำสั่งสอน ของศาสนา จึงได้ชื่อว่า มาสว่าง ไปมืด

๓) มามืด ไปสว่าง คือคนที่ไม่นับถือพระพุทธศาสนา เป็นพวกมิจฉาทิฐิ ภายหลังมานับถือพระพุทธศาสนา บำเพ็ญทาน ศีล ภาวนา จึงได้ชื่อว่า มามืด ไปสว่าง

๔) มามืด ไปมืด ได้แก่พวกที่เกิดมาจนวันตายไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา จึงได้ชื่อว่ามามืด ไปมืดการตามตะเกียงไว้ปลายศพ เพื่อเตือนสติผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ให้ดำเนินชีวิตของตนไปในทางสว่าง เกิดมาแล้วก็อย่าประมาทในการบุญการกุศลประพฤติตามหลักการพระพุทธศาสนาแล้วคือให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา^{๒๗}

๔.๓.๘ คติธรรมจากประเพณีการไว้ทุกข์

ประเพณีการไว้ทุกข์เป็นการแสดงความอาลัยถึงผู้ตาย แสดงออกถึงซึ่งความรู้สึกว่าเสียใจ เป็นทุกข์ด้วย จากการสัมภาษณ์นายสมฤทธิ์ วิญนัต ปราชม์ชาวบ้านโชคดีเกี่ยวกับคติธรรมจากประเพณีการไว้ทุกข์พบว่า เป็นเครื่องเตือนจิตสะกิดใจเป็นเหตุให้ระลึกถึงมรณานุสติ คือการระลึกนึกถึงความตายอันจะมีแก่ตน จะได้ไม่ประมาทหมัวเมาในชีวิต จะได้ชวนช่วยทำกิจที่เป็นประโยชน์ต่อไป^{๒๘}

๔.๔ คติธรรมจากประเพณีการสวดศพ

ประเพณีในการสวดศพนั้นมักนิยมสวดในระหว่างตั้งศพบำเพ็ญกุศลอยู่ที่บ้านหรือที่วัดโดยเวลากลางวันจะมีการนิมนต์ให้พระสวดมาติกา เวลากลางคืนนิมนต์ให้พระสวดพระอภิธรรมโดยมีพระภิกษุ ๔ รูป เรียกกันว่าสำหรับหนึ่งสวดอภิธรรม ก่อนที่จะตั้งต้นสวดนั้นเมื่อเจ้าภาพได้จัดรูปเทียนเสร็จแล้วอาราธนาศีล พระภิกษุผู้มีความอาวุโสในจำนวน ๔ รูปนั้นเป็นผู้ให้ศีล เมื่อจบจึงตั้งต้นสวดอภิธรรมต่อไป พระภิกษุที่สวดอภิธรรมกำหนดต้องมี ๔ รูป นั้นเพราะความประสงค์แต่เดิมมาต้องการให้สะดวกแก่เจ้าภาพที่จะถวายพระเพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ตาย^{๒๙} ซึ่งประเพณีการสวดศพนั้น ผู้วิจัยจะได้ศึกษาในประเด็นการสวดมาติกา การสวดพระอภิธรรม และการสวดพระพุทธรูปตามลำดับ ดังนี้

๔.๔.๑ คติธรรมจากประเพณีการสวดมาติกา

ประเพณีการสวดมาติกา คือ การนิมนต์พระสงฆ์ ๔ รูป สวดมาติกา คือบทตั้งหรือหัวข้อของพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ ซึ่งมีความเชื่อว่า เป็นการเบิกโลงและเชิญวิญญาณของผู้ตายให้รับทราบถึงการบำเพ็ญกุศลอุทิศให้ของญาติพี่น้อง หลังจากนั้นก็จะนิมนต์ให้พระสงฆ์สวดทุกวัน โดยให้พระสงฆ์สวด

^{๒๗} สุขพัฒน์ อนนท์จารย์, *ปริศนาปรัชญาธรรมในประเพณีบำเพ็ญกุศลศพ*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ส.ธรรมภักดี, ๒๕๕๒) หน้า ๓๙.

^{๒๘} สัมภาษณ์สัมภาษณ์นายสมฤทธิ์ วิญนัต, ปราชม์ชาวบ้านโชคดี, เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๒๙} พระครูคุณสารสัมพันธ์, *พิธีกรรมต่าง ๆ และขนบธรรมเนียมประเพณี*, หน้า ๑๘๖.

ในเวลากลางวัน ในระหว่างการบำเพ็ญกุศลศพ จากการสัมภาษณ์นายสมหมาย ตันจาน นายกองค์การบริหารส่วนตำบลกลันทา เกี่ยวกับคติธรรมจากประเพณีการสวดมาติกา พบว่า เป็นการเตือนสติคนเป็นไม้ให้ประมาทในชีวิต ให้ชวนช่วยบำเพ็ญคุณงามความดีละเว้นความชั่ว^{๓๐} ดังคำที่พระท่านสวดว่า กุสะลา ธัมมา แปลว่า ธรรมที่เป็นกุศล อะกุสะลา ธัมมา แปลว่า ธรรมที่เป็นอกุศลดังนี้

ในทางพระพุทธศาสนานั้น มีการกล่าวถึงเรื่องท่อนาถบิณฑิกะเศรษฐีนิมนต์พระมาสวดบทมาติกา บังสกุล ว่าในครั้งนั้น หลานอนาถบิณฑิกะเศรษฐีอุ้มตุ๊กตาแบ่งแล้วทำพลัดตกลงสู่พื้นแตกกระจาย หลานอนาถบิณฑิกะเศรษฐีซึ่งเป็นเด็กก็ร้องไห้ เพราะมีความรักในตุ๊กตาว่าเป็นลูกของตน ทานอนาถบิณฑิกะเศรษฐี จึงได้ปลอบใจหลานว่าอย่าร้องไห้เลย เตียวตาจะไปนิมนต์พระมาทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ จากนั้นทานอนาถบิณฑิกะเศรษฐีก็ได้ไปนิมนต์พระมาสวดเพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ตุ๊กตาแบ่ง พระสงฆ์ท่านก็ได้สวดบทมาติกาซึ่งเป็นเหมือนแม่บทของธรรมให้ฟังแล้ว ทานอนาถบิณฑิกะเศรษฐีก็ได้ทำบุญอุทิศส่วนกุศล เรื่องนี้ถ้าพิจารณาดูแล้วการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ตุ๊กตาแบ่งนั้น อาจจะเป็นเรื่องไร้สาระ แต่อย่าลืมว่าที่ทานอนาถบิณฑิกะเศรษฐีทำนั้นก็น่าจะมีเหตุผลอยู่สองประการ ประการแรกต้องการปลอบใจหลานให้หยุดร้องไห้ ส่วนประการที่สองนั้นน่าจะเป็นเพราะทานอนาถบิณฑิกะเศรษฐี เป็นเศรษฐีที่ไม่รู้จักอึดในบุญ จึงหาวิธีการในการทำบุญอยู่เนื่อง ๆ นั้นเอง จากตัวอย่างนี้ก็เลยทำให้มีการสวดมาติกาบังสกุลเป็นเบื้องต้นในงานศพทั่วไป^{๓๑}

๔.๔.๒ คติธรรมจากประเพณีการสวดพระอภิธรรม

ประเพณีการสวดพระอภิธรรม คือ การนิมนต์พระสงฆ์มาสวด ซึ่งมีความเชื่อว่าเป็นการอุทิศส่วนกุศลส่งดวงวิญญาณของผู้ตายให้สู่สุคติโลกสวรรค์ จากการสัมภาษณ์นายหวล สังสูงเนิน ปราชญ์ชาวบ้านโคกกกลาง เกี่ยวกับคติธรรมจากประเพณีการสวดพระอภิธรรมพบว่า เป็นการสอนให้คนเราตั้งอยู่ในความไม่ประมาท เพราะคนตายไปแล้วฟังไม่รู้เรื่อง แต่คนที่กำลังมีชีวิตอยู่ฟังรู้เรื่อง ถ้าสามารถแปลบาลีได้จะสอนให้คนเป็นคนดีทำแต่ความดี^{๓๒} พระอภิธรรมมีตถสังคหะมีแต่ธรรมล้วน ๆ เป็นธรรมชั้นสูงที่พระพุทธองค์ทรงแสดงโปรดพระพุทธมารดาขณะประทับอยู่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อทดแทนค่าน้ำนม สอนองคุณพระราชมารดา การฟังพระอภิธรรม ถ้าฟังด้วยปัญญาย่อมได้กุศล คือความฉลาด ถ้าฟังด้วยศรัทธาย่อมได้บุญ เหมือนค่างควา ๕๐๐ ตัว ที่เกาะเพดานถ้าฟังพระสงฆ์สาธยายพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ ฟังด้วยจิตศรัทธาเลื่อมใส จนเคลิ้มตกลงมาจากเพดานถ้า กระทบโขดหินดับดินตายไป ยังได้ไปเกิดในสุคติได้

๔.๔.๓ คติธรรมจากตาลปัตร ๔ ด้าม

จากการสัมภาษณ์นายหวล สังสูงเนิน พบคติธรรมว่า ตาลปัตรด้ามแรก คือ ไปไม่กลับ คติธรรมหมายถึง กาลเวลา ที่ผ่านเราไป ที่กลืนกินเราอยู่ทุกวัน ไม่มีวันคืนที่ย้อนกลับได้ ดังนั้น เราจึงควรทำแต่สิ่งที่ดีงาม ที่สมควรทำ ก่อนที่ไม่มีโอกาสได้ทำเป็นการเตือนไม่ให้ประมาทในการใช้ชีวิต ให้ทำสิ่งมีประโยชน์ ให้คุณค่า สร้างสรรค์ความดีงามต่าง ๆ ให้เกิดมีในชีวิต ครอบครัวยุคนั้นที่เรารัก รวมทั้งชาติ บ้านเมือง เสียตอนที่ยังมีโอกาสทำได้ เพราะถ้า กาลเวลา มันผ่านมันเลยไปแล้ว เรา

^{๓๐} สัมภาษณ์นายสมหมาย ตันจาน นายกองค์การบริหารส่วนตำบลกลันทา, เมื่อวันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, อ้างแล้ว, หน้า ๑๘๖.

^{๓๒} สัมภาษณ์ นายหวล สังสูงเนิน, ปราชญ์ชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๕๙.

อาจจะไม่มีโอกาสได้ทำ ได้สร้าง แล้วจะเสียใจในภายหลังก็ไม่ประโยชน์ คำว่า ไปไม่กลับ เป็นปรัชญาธรรม คือ ผู้ที่หมดกิเลสแล้วจะไม่กลับมาเกิดอีก ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระอรหันต์ เป็นต้น^{๓๓}

ตาลปัตรด้ามที่ ๒ คือ หลับไม่ตื่น คติธรรมหมายความว่า การหลับด้วยอำนาจของกิเลส คือ มัวเมาหลงใหลในกามคุณ ๕ จะนำตัวพาไปอับจน เพราะกามคุณยิ่งเสพมากสัมผัสมากยิ่งพอใจและมีความยินดีมากยิ่งขึ้น โดยมิรู้ลืมต้องการเพิ่มอยู่เรื่อยๆ จะไม่มีวันจบสิ้นหลับไม่ตื่น ได้แก่ หลงติดในกามคุณอย่างไม่มีสติยับยั้งเตือนตนเองไม่ได้เหมือนกับคนตาบอดจะให้มองเห็นดังแต่ก่อนนั้นไม่ได้เลย โทษแห่งความมัวเมา (โมหะ) มี ๓ อย่าง คือ ๑) เป็นบ่อเกิดสิ่งที่ไม่มีความประโยชน์ ทำให้จิตปั่นป่วน เพราะเป็นสิ่งที่น่ากลัว ๒) ไม่รู้จักสิ่งที่เป็นประโยชน์ จิตมีตนมองไม่เห็นความดีอะไรเลย ๓) ถ้าละได้ ชื่อไม่หลงดังพระอาทิตย์ที่ทาลายความมืด มีอะไรไม่เท่าปัญญามืด แสงสว่างอะไรก็ไม่เท่าแสงสว่างแห่งปัญญา ด้วยเหตุผลนี้จึงชื่อว่า หลับไม่ตื่น ปรัชญาธรรม คือ ผู้ที่หลงติดในกามคุณเปรียบเหมือนการหลับไม่ตื่น

ตาลปัตรด้ามที่ ๓ คือ ฟันไม่ผุ คติธรรมหมายความว่า การกำจัดกิเลสต้นหาอาสวะให้ดับสนิทแล้วไม่เกิดขึ้นมาใหม่อีกเหมือนไฟหมดเชื้อหรืออีกนัยหนึ่ง คือ คนตายไม่อาจฟื้นคืนชีพมาได้ อีกโดยอาศัยญาณ คือ ความรู้วิเศษโดยอาณานเป็นเครื่องวัดกิเลสดับแล้วไม่ฟื้นกลับมาอีก คำว่า ญาณ ในที่นี้ หมายถึง จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่างหรือปรีชาญาณซึ่งบังเกิดขึ้นภายในจิตของบุคคล ด้วยผลแห่งการปฏิบัติให้สมบูรณ์ตามหลักไตรสิกขามี ๓ อย่าง คือ ๑) สัจจญาณ ปรีชาหยั่งรู้อริยสัจ ๔ ๒) กิจจญาณ ปรีชาหยั่งรู้จักอันควรทำ ๓) กตญาณ ปรีชาหยั่งรู้จักอันได้กระทำแล้ว อีกนัยหนึ่ง หมายถึง บุคคลผู้กระทำอนันตริยกรรม ๕ คือ ปิตุฆาต มาตุฆาต อรหันตฆาต โลหิตุปบาทและสังฆเภท ย่อมห้ามสวรรค์นิพพานมีแต่ประตูนรกเท่านั้นที่เปิดต้อนรับ ด้วยเหตุผลนี้จึงได้ชื่อว่า ฟันไม่ผุ ปรัชญาธรรม คือ ผู้ดับกิเลสสิ้นเชิงแล้วจะไม่วันเวลาที่กิเลสจะฟื้นคืนอีก

ตาลปัตรด้ามที่ ๔ คือ หนีไม่พ้น คติธรรมหมายความว่า ลักษณะที่ทุกคนจะต้องมีเท่ากัน คือ ไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขังและอนัตตา สิ่งที่ทุกคนจะต้องได้พบ สิ่งที่ธรรมชาติให้มาตั้งแต่วินิจจนถึงวันตายทุกคนหนีไปไม่รอดและทุกคนจะได้รับความเสมอภาคนี้เหมือนกันทุกๆ คนไม่มีข้อยกเว้น และปฏิเสธไม่ได้ หนีไม่พ้น ได้แก่ ความตาย ความตายจะปฏิเสธด้วยทรัพย์สินไม่ได้ แต่ปฏิเสธได้ด้วยพระนิพพาน ด้วยเหตุผลนี้จึงได้ชื่อว่า หนีไม่พ้น ปรัชญาธรรม คือ ที่สุดของสิ่งมีชีวิตคือความตาย

สรุป ปรัชญาธรรมที่ชี้ให้เห็นบนตาลปัตรของพระสงฆ์นั้น ถ้าเรามองให้ลึก ๆ เข้าไปจริง ๆ แล้ว จะเห็นว่า พระท่านต้องการสอนเราทางอ้อม สิ่งที่ไม่กลับ คือ สายน้ำ เวลา อายุ และ พระนิพพาน ตามความหมายที่ ตื้น ลึก หนา บาง แตกต่างกันไป สิ่งที่บ่งบอกว่า หลับไม่ตื่น คือ ความดีไม่มีจริง โทษภัยไม่มีจริง พ่อแม่ไม่มีบุญคุณต่อเรา พระศาสนาไม่มีคุณค่าต่อเรา พระมหากษัตริย์ไม่มีคุณค่าต่อเรา ผู้มีความเห็นลักษณะนี้ชื่อว่า ผู้หลับไม่ยอมตื่น สิ่งที่ฟันไม่ผุ ก็คือ ผู้ตกเข้าไปสู่ห้วงแห่งอบายมุข ปากทางแห่งความฉิบหาย หรือปากทางลงเหว เช่น ผู้ดื่มเหล้ามาก ๆ ผู้ที่ชอบเที่ยวคลับ บาร์เวลากลางคืน ผู้ที่ติดการพนัน ผู้ที่คบคนชั่วเป็นเพื่อน ผู้ที่ขี้เกียจทำงาน ชอบทำสันหลังยาว เป็นผู้ที่ชื่อว่า ฟันให้ผุ (รวย) ยาก สิ่งที่ไม่พ้น ก็คือ การเกิดเป็นทุกข์ การแก่เป็นทุกข์ การเจ็บเป็นทุกข์ และการตายเป็นทุกข์ ทุกคนต้องประสบเหมือนกันหมด ผันแปรไปด้วยความไม่ตั้งมั่นอยู่กับ

^{๓๓} สัมภาษณ์นายพล สังสูงเนิน, ปราชญ์ชาวบ้าน, อ่างแล้ว.

ที่ และไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริง บังคับบัญชาไม่ได้ ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่สมมุติขึ้นมาทั้งสิ้น เมื่อแยกธาตุแล้ว ก็ไม่เหลืออะไรไว้เลย

๔.๕ คติธรรมจากประเพณีการบวชน้ำศพและการนำศพไปสู่฼าปนสถาน

ประเพณีการบวชน้ำศพหรือบวชน้ำไฟนั้น เป็นประเพณีที่นิยมให้ลูกหลานของผู้ตายบวชให้ คือ ลูกหลานของผู้ตายบวชเป็นเณรหรือเป็นพระ หรือบวชเป็นศีลจารณี บวชชีไม่โกนผมโดยมักนิยมบวชในวันเฒ่าเรียกว่า บวชน้ำไฟ จะบวชอยู่นานมากน้อยไม่จำกัด ตามปกติมักบวชเป็น ๓ วัน แต่ที่บวชตลอดชีวิตก็มี^{๓๔} ซึ่งผู้วิจัยจะได้ศึกษาในคติธรรมที่ปรากฏในประเพณีการบวชน้ำศพและการจุณศพ คือ คติธรรมจากประเพณีการบวชจุณศพ คติธรรมจากประเพณีประตุปา คติธรรมจากประเพณีตีหมอน้ำและหม้อไฟนำศพ คติธรรมจากประเพณีชดข้าวสาร คติธรรมจากประเพณีการหามศพ คติธรรมจากประเพณีการโปรยข้าวตอก คติธรรมจากประเพณีเครื่องมือจุณศพ คติธรรมจากประเพณีการหามศพเวียนจิตกาธาน ๓ รอบ ตามลำดับ ดังนี้

๔.๕.๑ คติธรรมจากประเพณีการบวชน้ำศพและจุณศพ

ประเพณีการบวชจุณศพ คือการบวชตามประเพณีเมื่อมีการบำเพ็ญกุศลศพก็จะมีกรบวชเพื่อจุณศพนำไปเผา โดยมากจะนิยมบวชลูกหลานเพราะมีความเชื่อว่าผู้ตายจะได้เกาะชายผ้าเหลืองเข้าป่าช้าหรือเกาะผ้าเหลืองขึ้นสู่สวรรค์ จากการสัมภาษณ์นายบุญมี เจริญย์ ผู้ใหญ่บ้านโคกเพชรหมู่ที่ ๙ เกี่ยวกับคติธรรมจากประเพณีการบวชน้ำไฟจุณศพ พบว่า เป็นการสอนคนเราให้รู้ว่า สัจธรรมแห่งผ้ากาสาฬพัศตรที่จุณศพนำหน้าอยู่นั้น คือ สัญลักษณ์แห่งผู้ละความโลภความโกรธและความหลงมีศีลบริสุทธิ์มีจิตบริสุทธิ์ไม่มีเวรมีภัยกับใคร เพราะเดินตามทางแห่งมรรค ๘ อยู่ที่ไหนก็ร่มเย็นเป็นสุข พวกเราที่มีเป็นฆราวาสถ้าเราปฏิบัติและเชื่อพระ ถ้าทำได้ก็ไม่ต้องมีใครจุณ สามารถเดินทางได้ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา กล่าวคือทางแห่งความดี อีกนัยหนึ่ง การบวชจุณนั้นบวชเวลาพ่อแม่ตายไปแล้วจะได้ประโยชน์น้อยมากแต่ถ้าบวชจุณท่านในขณะที่ท่านมีชีวิตอยู่อนิสงส์มากทั้งผู้บวชเองและทั้งพ่อแม่ กล่าวคือ เมื่อลูกบวชเข้ามาอยู่ในวัดก็จะเป็นการจุณพ่อแม่เข้าวัดด้วยท่านจะได้มีโอกาสเข้าวัดรักษาศีลและเจริญภาวนาตามลูกไปด้วยซึ่งเป็นการจุณโดยอ้อม พ่อแม่ก็จะได้สัมมาทิฐิมีความเห็นชอบได้ปฏิบัติชอบตามหลักการทางศาสนาผู้บวชเองก็ได้แสดงออกซึ่งความกตัญญูต่อกตเวทิต่อพ่อแม่ก็คือทดแทนบุญคุณท่าน อนิสงส์ที่ยิ่งใหญ่ คือ การได้มีโอกาสกำจัดกิเลสเพื่อเป้าหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน^{๓๕}

๔.๕.๒ คติธรรมจากประเพณีตีหมอน้ำและหม้อไฟนำศพ

ประเพณีตีหมอน้ำและหม้อไฟนำศพมีความเชื่อว่า “หมอนั้นได้แก่ธาตุดิน น้ำหมายถึง ธาตุน้ำ คุณกันเข้าเป็นรูป เมื่อตีด้วยไม้ย่อมแยกสลายหมดฉนั้นใด ชีวิตก็ฉนั้นนั้น จะเหลืออยู่แต่หม้อไฟนำหน้าศพ จากการสัมภาษณ์นายพง บุญพา สัปเหร่อ เกี่ยวกับคติธรรมจากประเพณีตีหมอน้ำและหม้อไฟนำศพพบว่า เป็นเครื่องให้คนเป็นพิจารณาให้เห็นธรรมสังเฆว่า สิ่งใด ๆ ไม่เป็นของเที่ยงนั้น

^{๓๔} สัมภาษณ์นายบุญมี เจริญย์, ปราชญ์ชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๒๘ มกราคม ๒๕๕๙.

พึงรีบประกอบการกุศล อันจะนำตนสู่สุคติภพในเบื้องหน้าโพ้น บางแห่งแก้ว่าหมอน้ำทั้ง ๓ ได้แก่วัย ๓ ของสัตว์ที่เกิดมา จำต้องแตกทำลายลงไปในวันทั้ง ๓ นี้ ” ^{๓๕}

๔.๕.๓ คติธรรมจากประเพณีชดข้าวสาร การโปรยข้าวตอก

ประเพณีการชดข้าวสารมีความเชื่อว่า การชดข้าวสารเป็นการล้างเสนียดจัญไรไม่ให้มารบกวนคนในบ้าน ดร. สุขพัฒน์ อนนท์จารย์ ในหนังสือปริศนาปรัชญาธรรมว่า เกี่ยวกับคติธรรมจากประเพณีการชดข้าวสารนั้น เป็นการสอนคนเป็น ให้พิจารณาดูข้าวสาร คนตายก็เหมือนข้าวสารนำมาเพาะปลูกเป็นพันธุ์อีกไม่ได้ และข้าวสารก็มีลักษณะเหมือนกับกระดูก ที่มีทั่วไปเหมือนแผ่นดินทั่วโลกนี้ กล่าวคือ ทุก ๆ บริเวณของแผ่นดินจะมีคนตายใส่ทุกที่ เพราะกระดูกก็คือธาตุดินที่ทับถมกันเป็นเวลานานก็แปรเปลี่ยนเป็นดิน ดังพุทธภาษิตที่ว่า “ในโลกนี้ไม่มีที่ใดที่คนและสัตว์ไม่ตาย” ^{๓๖}

ในขณะที่แห่ศพไปนั้น เขาจะมีการชดข้าวสาร โปรยข้าวตอกไปตามทาง เรื่องนี้เป็นคติธรรมว่าถ้าหากเป็นข้าวเปลือก นั่นก็เปรียบดั่งคล้ายกับคนที่มกิเลส เมื่อตายแล้วก็ต้องกลับมาเกิดอีก ข้าวเปลือกก็เช่นเดียวกัน คือเป็นข้าวที่มีเชื้อมีมูลอยู่ เวลาหว่านลงไปดินดี แดดดี อากาศดี มันก็งอกเงยขึ้นมาได้อีกไม่มีจบสิ้น ขณะเดียวกัน ถ้าหากเป็นข้าวเปลือกที่ถูกควั่นแตกกลายเป็นข้าวตอก ซึ่งแม้ว่าจะหว่านลงในดินดี แดดดี อากาศดี สักเพียงใด ถึงอย่างไรก็ไม่สามารถงอกเงยขึ้นมาอีกเป็นอันขาด เปรียบเหมือนกับผู้ที่บำเพ็ญศีลภาวนา จนชนะต่อกิเลสได้อย่างเด็ดขาดแล้ว ที่แม้ว่าจะอย่างไรก็ไม่ตกอยู่ในกองเวียนกำเวียน เวียน วาย ตาย เกิด อีกต่อไป เป็นผู้ที่ดีบสนิพแล้ว ไม่มีส่วนใด ๆ ให้เพลิงกิเลสเผาไหม้ได้อีกต่อไป

๔.๕.๔ คติธรรมจากประเพณีการหามศพ

ประเพณีการหามศพมีความเชื่อว่า ในการหามศพจะต้องมีพระภิกษุ หรือลูกหลาน ที่บวชหน้าไฟเป็นผู้จูงศพ ด้วยหวังว่าพระจะนำวิญญาณของผู้ตายไปสู่ที่สงบสุข จากการสัมภาษณ์นายบุญมี เจริญรัมย์ ผู้ใหญ่บ้านโคกเพชร เกี่ยวกับคติธรรมจากประเพณีการหามศพพบว่า เพื่อเตือนสติคนเป็นว่า การที่ดำเนินชีวิตให้มีความสุขนั้น ต้องมีศีลธรรม คุณธรรมหลักธรรม เป็นข้อปฏิบัติ เพราะพระภิกษุนั้นเป็นเครื่องหมายแห่งคุณธรรมในฐานะเป็นผู้ประพฤติเป็นแบบ และช่วยชี้แนะนำ อบรมสั่งสอน ^{๓๗}

๔.๕.๕ คติธรรมสี่คนหาม สามคนแห่ หนึ่งคนนั่งแคร่ สองคนพาไป

จากการสัมภาษณ์นายนาค นาคนวน พบคติธรรมว่า สี่คนหาม หมายความว่า สิ่งประกอบกันเข้าอย่างพอเหมาะทำให้เกิดรูปร่างขึ้นมาเป็นมวลสารเนื้อแท้ ได้แก่ ธาตุ ๔ วัตถุประสงค์ที่ตั้งเดิมของสรีระร่างกายของสรรพสิ่งที่มีชีวิตสามารถมองเห็นด้วยตาซึ่งเป็นส่วนผสมของธาตุ ๔ อยู่ในสถานะที่เกิดขึ้นตั้งอยู่และสลายตัว ใครก็ห้ามไม่ได้ ไม่ใช่เราไม่อยู่ในอำนาจของเรารวันหนึ่งต้องทรุดโทรมแตกสลายไปธาตุทั้ง ๔ จะกลับคืนสู่สภาพเดิม คือ ๑) ปฐวีธาตุ ธาตุดิน มีลักษณะที่แข็งมองเห็นเป็นรูปสามารถสัมผัสได้ เช่น ฝม ขน เล็บ ฟัน เป็นต้น ๒) อาโปธาตุธาตุน้ำ มีลักษณะเหลวไหลถ่ายเท ทำให้อ่อนนุ่มผสมผสานกัน เช่น น้ำเหลือง น้ำเลือด น้ำดี เป็นต้น ๓) เตโชธาตุ ธาตุไฟ เป็นลักษณะร้อนยังกายให้อบอุ่น ย่อยอาหาร ทำให้ร่างกายไม่เปื่อยเน่า เป็นต้น ๔) วาโยธาตุ ธาตุลม มีลักษณะกระพือ

^{๓๕} สัมภาษณ์นายพง บุญพา, สัปเหร่อ, อ้างแล้ว.

^{๓๖} สุขพัฒน์ อนนท์จารย์, ปริศนาปรัชญาธรรม, หน้า ๔๕๓.

^{๓๗} สัมภาษณ์นายนาค นาคนวน, เมื่อวันที่ ๒๘ มกราคม ๒๕๕๙.

พัด ลอยตัว พัดไปทั่วร่างกาย ทำให้ร่างกายเคลื่อนไหว ดิน น้ำลม และไฟ คือ ตัวตน แต่ตัวเราที่แท้จริงคืออะไร ด้วยเหตุผลนี้จึงชื่อว่า ๔ คนหา

สามคนแห่ หมายความว่า ธรรมชาติจะซ่อนความเร้นลับ คือการผันแปรและสลายตัวเอาไว้ในตัว เปิดเผยตัวเองออกมาให้เห็นเสมอกันทั้งหมดเรียกว่า ธรรมนิยาม เพราะกำหนดรู้ได้ถึงธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลง ได้แก่ ไตรลักษณ์ อาการที่เปลี่ยนแปลงอยู่ประจักษ์นามรูปทำให้เบญจขันธ์เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ มี ๓ อย่าง คือ ๑) อนิจจตา เปลี่ยนสภาพอยู่ทุกขณะคงที่เพียงชั่วคราวไม่ยั่งยืนเปลี่ยนแปลงไม่คงทนถาวร (๒) ทุกขตา ความไม่สมบูรณ์ ไม่สมดุตามธรรมชาติ เจ็บปวดเป็นเวทนาที่ทนได้ยาก (๓) อนัตตตา เป็นไปตามเหตุปัจจัย ผืนความปรารถนาไม่อยู่ในอำนาจความเป็นเจ้าของสูญสลายไปเอง สรรพสิ่งต้องอยู่ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงไม่สมบูรณ์เสมอ สิ่งห้ามไม่ได้นี่คือเจ้าแห่งรูปที่แท้จริง ด้วยเหตุผลนี้จึงได้ชื่อว่า ๓ คนแห่

หนึ่งคนนั่งแคร่ หมายความว่า คุณสมบัติที่คอยควบคุมบัญชาการของอวัยวะทุกส่วนกล่าวคือผู้เป็นใหญ่และเป็นสิ่งที่เก็บข้อมูลทุกอย่างไว้ได้เป็นอย่างดี หนึ่งคน ได้แก่ จิตและแคะ หมายถึงร่างกาย จิตนั่งอยู่บนร่างกายซึ่งทำหน้าที่เป็นนาย ดังพุทธพจน์ที่ว่า “จิตเป็นนายกายเป็นบ่าว” นิยามของคำว่า จิต มี ๕ อย่าง คือ ๑) การที่จิตมีสภาพปกติ รู้การเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ ๒) เป็นสถานที่เก็บบาปและบุญและบัญชาการตามวิถีแห่งจิต ๓) มีธรรมชาติสร้างผลของกรรม ๔) เป็นบ่อเกิดแห่งศิลปะอันงามวิจิตรทุกอย่างในโลก ๕) เป็นธรรมชาติรู้การสัมผัสปรุงแต่งสร้างสรรค์สรรพสิ่ง สรรพสิ่งที่มนุษย์สรรค์สร้างขึ้นล้วนแต่สำเร็จด้วยใจทั้งสิ้น จิตใจจึงมีขึ้นลงตลอดเวลา ดังคำที่ว่า จิตนี้หยั่งรู้ยากนัก บางครั้งเป็นมาร บางกาลเป็นเทวดา บางเวลาเป็นพระ บางขณะเป็นพรหม บางอารมณ์เป็นมนุษย์ ต่ำสุดเป็นสัตว์เดรัจฉาน ด้วยเหตุผลนี้จึงได้ชื่อว่า ๑ คนนั่งแคร่

สองคนพาไป คติธรรมหมายความว่า คือบุญและบาป ที่จะนำพาคนเราไปนรกหรือสวรรค์ ถ้าบุญก็นำพาไปเกิดดีมีมนุษย์ สวรรค์ เป็นต้น แต่ถ้าเป็นบาปก็พาไปเกิดในสถานที่ไม่มีดีมีทุกข์วิบาก ดังนั้นสัตว์โลกจึงเป็นไปตามกรรม แล้วแต่ทุนที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนจากพฤติกรรมกระทำในรูปแบบของกิจกรรมซึ่งมี ๒ อย่าง คือ ทำดีจิตเป็นกุศล ทำชั่วจิตเป็นบาป ทำสิ่งไหนมากก็จะไปตามทางของสิ่งนั้นๆ ไป ได้แก่บุญและบาปนำพาจิตไปเพราะจิตเป็นผู้กระทำ ทำกุศลไว้บุญจะนำไปสู่สวรรค์ซึ่งเป็นชื่อเขตแดนของความสุข ทำบาปไว้ บาปจะนำไปสู่นรกเป็นชื่อเขตแดนแห่งความทุกข์ สาเหตุที่ทำให้ผู้ประพฤติก่อกรรมไปสวรรค์ มี ๓ อย่าง คือ ๑) กายกรรมพฤติกรรมทางกายที่เป็นฝ่ายทางกุศลกรรม กล่าวคือ การที่มีกายประพฤติกดี ๒) วาจากรรมพฤติกรรมทางวาจาที่เป็นฝ่ายทางกุศลกรรม กล่าวคือ การมีวาจาที่กล่าวดี ๓) มโนกรรมพฤติกรรมทางจิตที่เป็นฝ่ายกุศลกรรม กล่าวคือ การมีจิตที่คิดดี ส่วนสาเหตุที่ทำให้ผู้ประพฤติก่อกรรมไปนรกก็มีแนวพฤติกรรมที่ตรงกันข้ามกับสาเหตุที่ทำให้ผู้ประพฤติก่อกรรมไปสวรรค์มี ๓ อย่างเช่นกันหลังการตายสิ่งที่จำเป็นที่สุดของจิต คือ บุญและบาป เงินใช้ไม่ได้ ข้าวกินไม่เป็น ด้วยเหตุผลนี้จึงได้ชื่อว่า ๒ คนพาไป^{๓๘}

๔.๕.๖ คติธรรมจากประเพณีเครื่องมือจูงศพ

เครื่องมือจูงศพประกอบด้วยต้นอ้อย ฝ้ายขาว ด้ายหรือไหมที่มัดต่อกันทอดยาวต่อจากหีบศพ เพื่อให้พระภิกษุและสามเณรพร้อมทั้งลูกหลานญาติพี่น้องจับถือเดินจูงศพ โดยมีความเชื่อว่าเพื่อนำทาง

^{๓๘} สัมภาษณ์นายบุญมี เจริญมัย, อ่างแล้ว.

ผู้ตายไปสู่สุคติ จากการสัมภาษณ์นายบุญมี เจริญรัมย์ ผู้ใหญ่บ้านโคกเพชร เกี่ยวกับคติธรรมจากเครื่องมือจูงศพประกอบด้วยต้นอ้อย ผ้าขาว ด้ายหรือไหมพบว่า เป็นการสอนให้คนทำความดี ๑ มีจิตใจบริสุทธิ์ ๑ และรู้จักสามัคคี ๑ อย่างต้นอ้อยที่ใช้จูงศพ เป็นการสอนให้ทำความดีโดยเปรียบเทียบว่า การทำความดีนั้นเหมือนการกินอ้อยจากปลายไปหาโคน ซึ่งการกินอ้อยจากปลายไปหาโคนนั้น จะขัดความรู้สึกเพราะจืดชืดไม่มีรสหวาน ถ้าทั้งกลางคันก็ไม่เจอรสหวานเพราะรสหวานจะอยู่ที่โคนอ้อย แต่ถ้าสู้กินไปเรื่อย ๆ โดยไม่ย่อท้อจนถึงโคนต้นอ้อยก็จะได้ดื่มด่ำรสหวานของอ้อยเอง เหมือนการทำความดีย่อมมีอุปสรรคปัญหาเป็นธรรมดา อาจไม่สนุกฝึกความรู้สึกคนทำ ถ้าทั้งกลางคันก็จะไม่ได้ผลจากความดี แต่ถ้าไม่ย่อท้อทำจนสำเร็จก็จะพบผลของความดี คือความสุขความชื่นใจ ส่วนผ้าขาวที่ใช้จูงศพนั้นหมายความว่าผ้าขาวเป็นผ้าที่มีสีบริสุทธิ์คือสอนให้คนเราทำจิตใจให้บริสุทธิ์ สะอาดปราศจากมลทินความเศร้าหมองใจ โดยการละชั่ว ทำดี ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ จึงจะพบนิพพานได้ และเส้นด้ายหรือไหมที่มัดต่อกันนั้น เป็นการสอนให้ลูกหลานและญาติพี่น้องตลอดถึงคนเรารู้จักสามัคคีกัน โดยเปรียบเทียบว่าเส้นด้ายเส้นไหมที่จูงศพดึงเท่าไรก็ไม่ขาดเพราะเส้นด้ายเส้นไหมมีหลายเส้นรวมตัวกลมเกลียวกันเป็นหนึ่งเดียว จึงเหนียวแน่นไม่ขาดง่าย ๆ แต่ถ้าแยกแตกกันออกเป็นเส้น ๆ ดึงนิดเดียวก็ขาด เช่นเดียวกันถ้าลูกหลานญาติพี่น้องรู้จักสามัคคี รักกันเหมือนพี่ ดิกันเหมือนน้อง ประองตองกันเหมือนญาติ ก็จะอยู่ร่วมกันด้วยดีสามารถรักษาวงศ์ตระกูลได้ แม้ว่าพ่อแม่หรือ ปู่ ย่า ตา ยาย ญาติผู้ใหญ่ที่เป็นเสาหลักของครอบครัวต้องจากโลกนี้ไปแล้วก็ตาม แต่ถ้าลูกหลานญาติพี่น้องแตกแยกสามัคคีกันครอบครัวก็พัง วงศ์ตระกูลก็พินาศ เหมือนเส้นด้ายเส้นไหมที่แยกจากกันก็ย่อมขาดง่าย^{๓๙}

๔.๕.๗ คติธรรมจากประเพณีการหามศพเวียนจิตกาธาน ๓ รอบ

ประเพณีการหามศพเวียนจิตกาธาน ๓ รอบ เป็นการเวียนซ้าย ซึ่งมีความเชื่อว่าเวียนซ้ายเป็นการแสดงความเคารพต่อศพ จากการสัมภาษณ์นายอ้วน ฤทธิวิ ปราชญ์ชาวบ้านโคกกลาง เกี่ยวกับคติธรรมจากประเพณีการหามศพเวียนจิตกาธาน ๓ รอบ พบว่า การเดินเวียนรอบเมรุก่อน ๓ รอบ และให้เวียนไปทางซ้ายมือเรียกว่า วิญญาณ มี ๓ อย่าง คือ กิเลสวิญญาณ วนคือกิเลสกัมมวิญญาณ วนคือกรรม และวิบากวิญญาณ วนคือวิบาก ทั้ง ๓ ส่วนนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชีวิตวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ^{๔๐} อีก นัยหนึ่งมีความหมายคือ “สัตว์ทั้งหลายต้องเวียนว้าย ตาย เกิด อยู่ในภพทั้ง ๓ เป็นการเตือนสติผู้ที่ยังไม่ตายให้คิดถึงตัวเองจะได้บำเพ็ญบุญกุศลเพื่อหนีจาก การเวียนว้าย ตาย เกิด ในภพทั้ง ๓ นี้ คือกามภพ รูปภพ อรูปภพจะได้นำตนไปสู่พระนพพาน”^{๔๑}

๔.๖ คติธรรมจากประเพณีการปฏิบัติในการเผาศพ

การเผาศพหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การฌาปนกิจศพ ซึ่งแปลว่ากิจอันว่าด้วยการเผาภาษาชาวบ้านนอกจากจะเรียกว่าฌาปนกิจศพแล้ว ยังนิยมเรียกกันว่า การประชุมเพลิง ซึ่งก็หมายถึงการเผานั้นเอง ในการเผาศพนั่นถือว่าเป็นพิธีที่สำคัญของงาน เจ้าภาพมักจะนิยมเชิญแขกเหรื่อผู้หลักผู้ใหญ่มาร่วมในพิธีมาก ในเรื่องนี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษาในคติธรรมที่ปรากฏในประเพณีการเผาศพ คือ คติ

^{๓๙} สัมภาษณ์นายบุญมี เจริญรัมย์, อ้างแล้ว.

^{๔๐} สัมภาษณ์นายอ้วน ฤทธิวิ, ปราชญ์ชาวบ้าน, ๒๒ มกราคม ๒๕๕๙.

ธรรมจากประเพณีการยกศพกระทบบึงตะกอน คติธรรมจากประเพณีการทอดผ้าบังสุกุล คติธรรมจากประเพณีล้างหน้าศพ คติธรรมจากประเพณีการทิ้งเบ้า ๓๒ คติธรรมจากประเพณีไฟเผาศพ คติธรรมจากประเพณีการวางดอกไม้จันทน์ คติธรรมจากประเพณีไม้ข้ามเหง คติธรรมจากประเพณีการชั้ดคันพื้นดับไฟเสีย ๓ ดังนี้ ตามลำดับ ดังนี้

๔.๖.๑ คติธรรมจากประเพณีการยกศพกระทบบึงตะกอน

ประเพณีการยกศพกระทบบึงตะกอนเบา ๆ ๓ ครั้งก่อนวางลงบนเชิงตะกอนหรือจิตกาธาน ซึ่งมีความเชื่อว่า เป็นการบอกให้ผู้ตายรู้ว่าจะวางลงและเผาตรงนี้ จากการสัมภาษณ์นายนายอ้วน กฤษฎี ปราชญ์ชาวบ้านโคกกกลาง เกี่ยวกับคติธรรมจากประเพณีการยกศพกระทบบึงตะกอนเบา ๆ ๓ ครั้ง พบว่า เป็นการสอนให้รู้ว่า สรรพสิ่งทั้งหลายตกอยู่ภายใต้ความจริงของชีวิตคือหลักไตรลักษณ์ ๓ ประการ ได้แก่ ๑) อนิจจัง ไม่เที่ยง เกิดขึ้นในเบื้องต้น แปรปรวนในท่ามกลางและแตกสลายในที่สุด ๒) ทุกขัง ความเป็นทุกข์ หนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ๓) อนัตตา ไม่ใช่ตัวตน ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน ^{๔๑}

๔.๖.๒ คติธรรมจากประเพณีการทอดผ้าบังสุกุล

ประเพณีการทอดผ้าบังสุกุล ถือเป็นเกียรติยศ ถ้าผู้ทอดผ้าเป็นผู้มีเกียรติและพระมหาเถระผู้มีชื่อเสียง เป็นผู้พิจารณาผ้าบังสุกุล ซึ่งมีความเชื่อว่า เป็นการอุทิศส่วนกุศลให้ดวงวิญญาณได้สู่สุคติและไปเกิดใหม่มีเสื้อผ้าอาภรณ์สวมใส่สะดวกสบาย จากการสัมภาษณ์ นายพง บุญพา สัปเหร่อบ้านโคกกกลาง เกี่ยวกับคติธรรมจากประเพณีการทอดผ้าบังสุกุล พบว่า เป็นการสอนให้คนทั้งหลายได้พิจารณาถึงเรื่องของชีวิต เป็นครั้งสุดท้ายว่าชีวิตนั้นไม่จริงยั่งยืนเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ทรัพย์สินสมบัติไม่สามารถเป็นที่พึ่งและนำติดตัวไปได้ สิ่งติดตามไปได้และเป็นที่พึ่งอย่างแท้จริงในโลกหน้าคือบุญกุศล ^{๔๒}

ในทางพระพุทธศาสนา ผ้าบังสุกุล หมายถึงผ้าที่หาเจ้าของไม่ได้ ทิ้งไว้ตามกองขยะหรือในป่า หรือผ้าที่พ้นซากศพของคนตายทิ้งไว้ในป่าแล้วพระท่านไปพิจารณานำมาใช้สอยในบทพิจารณาผ้าบังสุกุลนั้นใช้คำว่า อนิจจา วต สงขารา สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ จริง ๆ แล้วจุดประสงค์หลักในทางพระพุทธศาสนา มุ่งต้องการให้พิจารณาซากศพของคนตายมากกว่าจะได้เกิดธรรมสังเวช เห็นสังขารของชีวิตอย่างแท้จริง เหมือนกรณีที่พระพุทธเจ้าให้ไปพิจารณาซากศพของนางสิริมา ตอนมีชีวิตอยู่นั้นภิกษุรูปหนึ่งเกิดพอใจยินดีในรูปโฉมนางสิริมามาก พระศาสดา จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงมาดูมดตุคามซึ่งเป็นที่รักของมหาชน ในกาลก่อน คนทั้งหลายในพระนครนี้แล ให้ทรัพย์สินพินหนึ่งแล้ว ได้ร่วมอภิรมย์ วันหนึ่ง มาบัดนี้แม้ผู้ที่รับเอาเปล่า ๆ ก็ไม่มี รูปเห็นปานนี้ ถึงความสิ้นและความเสื่อมแล้ว ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงดูอัตภาพอันอาดูร ดังนี้แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า “เธอจงดูอัตภาพ ที่ตกแต่งอย่างสวยงามแต่มีกายเป็นแผล มีกระดูกเป็นโครงร่าง อันกระสับกระส่าย ที่มหาชนดำริหวังกันมาก ซึ่งไม่มีความยั่งยืนตั้งมั่น” ^{๔๓}

^{๔๑} สัมภาษณ์นายนายอ้วน กฤษฎี. ปราชญ์ชาวบ้าน, อังแล้ว, เมื่อวันที่ ๒๒ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๔๒} สัมภาษณ์นายพง บุญพา, สัปเหร่อ. อังแล้ว.

^{๔๓} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๔๗/๗๗.

๔.๖.๓ คติธรรมจากประเพณีล้างหน้าศพ

การล้างหน้าศพด้วยน้ำมะพร้าว เพราะถือว่าน้ำมะพร้าวเป็นของสะอาด จึงใช้ล้างศพให้สะอาดบริสุทธิ์ จากการสัมภาษณ์นายพง บุญพา สัปเหร่อบ้านโคกกลาง พบว่าเป็นการสอนคนเป็นให้ได้ชำระล้างจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ ด้วยกุศุลกรรม อันเป็นกรรมฝ่ายชาวที่บริสุทธิ์ สะอาด นั่นเอง^{๔๔}

๔.๖.๔ คติธรรมจากประเพณีการทิ้งเบี้ย ๓๒

ประเพณีการทิ้งเบี้ย ๓๒ เบี้ย ซึ่งมีความเชื่อว่า สมัยโบราณเมื่อนำศพขึ้นเมรุหรือจิตตภาสานแล้วต้องทิ้งเบี้ย ๓๒ ให้ตกลงกับยายกลาเจ้าของพื้นที่เพื่อซื้อพื้นที่ให้ผิอยู่และเป็นค่าจ้างเผา ประเพณีการจัดงานบำเพ็ญกุศลศพชุมชนตำบลกลันทา เกี่ยวกับคติธรรมจากประเพณีจากการทิ้งเบี้ย ๓๒ เบี้ยพบว่า เบี้ย ๓๒ ได้แก่ อาการ ๓๒ เช่น ผม ขนกระดูก เล็บ ฟัน เอ็น ลำไส้ เป็นต้น คนเราเกิดมาแล้วก็ต้องตายแล้วจะกลับคืนสู่สภาพเดิมของธาตุธรรมชาติ ร่างกายที่มีอาการ ๓๒ ประการนี้ย่อมจะต้องทับถมแผ่นดินไม่มีใครที่จะหลีกเลี่ยงให้พ้นไปได้ อีกนัยหนึ่ง เพื่อเป็นการแสดงคุณบิดา ๒๐ ที่ได้รับมาจากบิดาและแสดงคุณมารดา ๑๒ ที่ได้รับมาจากมารดา รวมเป็น ๓๒^{๔๕}

๔.๖.๕ คติธรรมจากประเพณีการวางดอกไม้จันทน์

ประเพณีการวางดอกไม้จันทน์ สมัยโบราณผู้มาร่วมพิธีจะถือพืชมามาก่อนแล้วนำมารวบรวมกัน จะนิยมนำไม้จันทน์ เพราะเวลาเผากลิ่นหอมจะได้กลบกลิ่นคนตายได้อีกด้วย แต่ปัจจุบันเปลี่ยนมาเป็นดอกไม้จันทน์แทน ดร.สุขพัฒน์ อนนท์จารย์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือปริศนาปรีชาธรรมเกี่ยวกับคติธรรมจากประเพณีการวางดอกไม้จันทน์ พบว่า เป็นการสอนคนเป็นว่า โดยปกติพฤติกรรมของเราจะไหลลงไปสู่ที่ต่ำ ประพฤติอกุศุลกรรมเป็นบาปเป็นกรรมจึงส่งผลให้คนมีกลิ่น กล่าวคือ มีชื่อเสียงหายจกรกระจายไปทั่วสารทิศ คุณธรรมที่จะระงับนี้ได้ ก็คือศีล เป็นเครื่องควบ คุมกายและวาจาไม่ให้ประพฤตชั่ว เปรียบเหมือนกลิ่นไม้จันทน์มีกลิ่นหอมขจัดกลิ่นเน่าของศพได้^{๔๖}

๔.๖.๖ คติธรรมจากประเพณีไม้ข่มเหงและไฟเผาศพ

ประเพณีไม้ข่มเหง หมายความว่า การนำไม้ใหญ่ ๒ ท่อนมาวางทับโลงไว้ทั้งขาและซ้ายไม่ให้โลงตกจากเชิงตะกอน (สมัยก่อนไม่มีเมรุ) ซึ่งมีความเชื่อว่า เป็นการข่มผีไว้ไม่ให้ออกมาหลอกคนหรือออกมาอาละวาดได้เพราะกลัวไม้ข่มเหง^{๔๗} สัมภาษณ์นายสยาม ผือหนองจอก, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านโคกกลาง เกี่ยวกับคติธรรมจากประเพณีไม้ข่มเหง พบว่า เป็นการสอนธรรม เรื่อง ทุเม คือ การข่ม ได้แก่ การรู้จักข่มจิตของตนไม่ให้ตกไปอยู่ฝ่ายอธรรมคือความชั่ว และให้ตั้งอยู่ในฝ่ายธรรม คือ ความดี มี ๒ อย่าง คือ ๑) การข่มตนเพื่อการอบรม ฝึกปรือ อบรมตน พัฒนาตนเอง พัฒนาฝีมือ พัฒนาอาชีพและพัฒนาแนวคิดตั้งสุภาชิตที่ว่า “การฝึกจิตของตนเป็นความดี” ๒) การข่มใจตนเอง ข่มความคิดที่

^{๔๔} สัมภาษณ์นายพง บุญพา, สัปเหร่อ. อ้างแล้ว.

^{๔๕} สัมภาษณ์นายทวล สังสูงเนิน, ปราชญ์ชาวบ้าน, อ้างแล้ว.

^{๔๖} สุขพัฒน์ อนนท์จารย์, ปริศนาปรีชาธรรม, หน้า ๔๕๘.

^{๔๗} สุขพัฒน์ อนนท์จารย์, ปริศนาปรีชาธรรมในประเพณีบำเพ็ญกุศลศพ, หน้า ๖๔.

เกิดขึ้นภายในใจ ห้ามใจเราเองไม่ให้หวั่นไหวหรือเป็นไปตามอารมณ์หรือตามกิเลสไม่ให้ไหลไปสู่ความชั่ว^{๔๘}

ประเพณีไฟเผาศพ มีความเชื่อ ไฟจะไม่จุดต่อกัน ด้วยถือว่าไฟธรรมด้าจุดต่อกันไม่ระว่าง ไม่มีระเบียบอาจพลาดพลั้งเป็นอันตรายได้ ดร.สุขพัฒน์ อนนท์จารย์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือปริศนาปรัชญาธรรม เกี่ยวกับคติธรรมจากประเพณีไฟเผาศพ พบว่า ไฟเป็นของร้อนหมายถึง ไฟในใจ กล่าวคือ ไฟได้แก่ กิเลส มีสภาพเผาผลาญสันดานให้ร้อนเป็นบาปเป็นอกุศล มี๓ อย่าง คือ ราคะ โทสะ โมหะ ราคะ โทสะคือ ไฟคือโทสะ และโมหะคือ ไฟคือโมหะ เมื่อไฟทั้ง ๓ กองนี้เกิดกับบุคคลใดก็ควรระงับให้ได้และไม่ควรเอาไฟทั้ง ๓ กองนี้ ต่อดัดกันกระพือให้ลุกไหม้ไปหาบุคคลอื่นซึ่งเป็นการนำความเดือดร้อนความทุกข์ไปสู่ผู้อื่น เปรียบเหมือนการจุดไฟต่อกันนั่นเอง^{๔๙}

๔.๖.๗ คติธรรมจากประเพณีการช้ดัดฟันดับไฟเสีย ๓ ดุ้น

ประเพณีการช้ดัดฟันดับไฟเสีย ๓ ดุ้น ซึ่งมีความเชื่อว่า การช้ดัดฟันเป็นสัญญาณบอกให้รู้ว่าวิญญาณของผู้ตายออกจากร่างไปเกิดใหม่แล้วญาติมิตรสามารถกลับบ้านได้แล้ว^{๕๐} เมื่อกลับถึงบ้านให้ชำระล้างหน้าตาให้สะอาดด้วยน้ำ คติธรรมจากประเพณีการช้ดัดฟันดับไฟเสีย ๓ ดุ้น หมายถึง ฟัน ๓ ดุ้น ได้แก่ไฟ ๓ กอง ที่แผดเผาให้เราร้อนอยู่ในวิภวสงสาร คือราคะ โทสะ โมหะ เมื่อช้ดัดฟันหรือหลุดฟันได้แล้ว จึงจะพบความสุข หรือว่าพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ผู้ที่เต็มไปด้วยไฟทั้ง ๓ นี้ แม้บางครั้งรู้อยู่แต่มีอกแต่ก็นิยมเฝ้าเข้าหากองเพลิงนั้น ทั้งนี้เพราะอวิชชาคือความไม่รู้ ประดุจแสงเฝ้าเข้าหากองไฟเพราะความสำคัญผิด จึงทำให้ได้รับความทุกข์ ถูกเพลิงกิเลสเผาให้เราร้อนอยู่ตลอดเวลา เสียงเปรียบได้กับว่าเมื่อคนเราดับไฟ ๓ กอง คือ ราคะ โทสะ โมหะ ได้แล้ว ชีวิตก็สงบ สะอาด สว่าง เป็นสุข ไม่เราร้อนเหมือนดุ้นไฟที่ดับแล้ว อีกนัยหนึ่ง การช้ดัดฟัน หมายถึง เป็นอุบายให้เห็นความไม่เที่ยงของสังขาร เมื่อตายแล้วร่างย่อมถูกเผาไหม้ทั้งไว้แต่คุณงามความดี เกียรติยศชื่อเสียง^{๕๑}

๔.๗ คติธรรมจากประเพณีการเก็บอัฐิและทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตาย

หลังจากเผาศพแล้ว เจ้าภาพลูกหลานก็จะมีการเก็บอัฐิของผู้ตายเพื่อนำไปตั้งบำเพ็ญกุศลตามประเพณี ซึ่งอัฐินี้เปรียบเสมือนหนึ่งเป็นมรดกชิ้นสุดท้ายที่พ่อแม่ทิ้งเอาไว้ให้ลูกได้ดูต่างหน้าและนำไปบูชาหรือบรรจุเอาไว้ในที่ที่เหมาะสมต่อไป ซึ่งผู้วิญญูจะได้ศึกษาคติธรรมจากประเพณีการเก็บอัฐิและทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย คือ คติธรรมจากประเพณีการแปรรูป คติธรรมจากประเพณีการเก็บอัฐิ คติธรรมจากต้ายสายสิญจน์ คติธรรมจากตาลปัตร ๔ ด้าม คือ ไปไม่กลับ กลับไม่ตื่น ฟันไม่มี หนิไม่มี, คติธรรมสี่คนหาม สามคนแห่ หนึ่งคนนั่งแคร่ สองคนพาไป เป็นต้น

๔.๗.๑ คติธรรมจากประเพณีการแปรรูป

ประเพณีการแปรรูป คือ การเกลี้ยกองเกล้าทำเป็นรูปคนนอนหงายหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก โดยมีความเชื่อว่าหมายถึงตาย พร้อมกับนำเสื้อผ้ามาทับเหมือนสวมใส่ให้ เพื่อนำไปใช้ในชาติหน้า แล้วก็บังสุกุลตาย บังสุกุลเป็น จากการสัมภาษณ์สัมภาษณ์ นายสยาม ผือหนองจอกผู้ช่วย

^{๔๘} สัมภาษณ์นายสยาม ผือหนองจอก, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านโคกกลาง, เมื่อวันที่ ๒๘ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๔๙} สุขพัฒน์ อนนท์จารย์, ปริศนาปรัชญาธรรม, หน้า ๔๕๘.

^{๕๐} สุขพัฒน์ อนนท์จารย์, ปริศนาปรัชญาธรรมในประเพณีบำเพ็ญกุศลศพ, หน้า ๖๕.

^{๕๑} สัมภาษณ์ นายสยาม ผือหนองจอก, อ้างแล้ว.

ผู้ใหญ่บ้านโคกกลาง เกี่ยวกับคติธรรมจากประเพณีการแปรรูป พบว่า เป็นการสอนคนเป็นว่า การแปรรูป หมายถึง อนัตตา คือ สิ่งที่ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่ของของเรา ทุกอย่างมันแปรรูปจากสภาพหนึ่งมาเป็นอีกสภาพหนึ่งตามแต่เหตุปัจจัย ไม่อยู่ในอำนาจ ร่างกายก็เป็นอนัตตา จิตใจก็เป็นอนัตตา ล้วนแปรสภาพจากอีกอย่างหนึ่งมาเป็นอีกอย่างหนึ่งเรื่อยไป ไม่มีตัวตนและของตน เหมือนมาตัวเปล่าไปตัวเปล่า จึงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน ดังคำกลอนที่ว่า เมื่อเกิดมามีอะไรมาด้วยเจ้าเจ้าจะเอาแต่สุขสนุกไหน เมื่อเจ้ามาตัวเปล่าจะเอาอะไร เจ้าก็ไปตัวเปล่าเหมือนเจ้ามา^{๕๒}

๔.๗.๒ คติธรรมจากประเพณีการเก็บอัฐิ

การเก็บอัฐิ ส่วนหนึ่งลูกหลานเอาไว้มบูชา ที่เหลือและอังคาร เอาไปฝังดินและลอยน้ำ เพื่อให้ลูกหลานหรือญาติได้อยู่เย็นเป็นสุข คติธรรมจากประเพณีการเก็บอัฐิพบว่า เป็นการสอนคนเป็นว่า ร่างกายนี้ประกอบด้วยธาตุ ๔ หรือ มาจากธาตุทั้ง ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เป็นธาตุเล็กในธาตุใหญ่ ในวาระสุดท้าย ก็ไหลคืนไปรวมอยู่กับธรรมชาติ ซึ่งเรียกว่าเป็นการคืนสู่ธรรมชาติดั้งเดิม คือ การ คืนสู่ธาตุไฟ ด้วยการเผา คืนสู่ธาตุดิน ด้วยการฝัง คืนสู่ธาตุน้ำด้วยอังคาร และเถาถ่านที่เหลือ ไปลอยน้ำ ส่วนธาตุลม ก็ลอยอยู่ทั่วไปในที่ว่างอยู่แล้ว เมื่อพิจารณาได้ดังนี้ มนุษย์ก็ไม่ลืมตัว ไม่เหยอหยิ่ง ถือตนว่าใหญ่โตเหนือสิ่งอื่น เพราะแท้จริงแล้ว ตนเองเป็นเศษเสี้ยวแห่ง ฐิติ ธรรมชาติเท่านั้น จะยังความอ่อนน้อมถ่อมตนให้เกิดขึ้นในตนเองและสรรพสิ่ง^{๕๓}

๔.๗.๓ คติธรรมจากด้ายสายสิญจน์

ด้ายสายสิญจน์ คือ สายโยงที่ทำด้วยด้ายดิบควั่นเป็นเกลียวมี ๓ เส้น ๗ เส้น และ ๙ เส้นที่โยงจากโองและพระพุทธรูป เพื่อเชื่อมโยงในการประกอบพิธีกรรม สำหรับคติธรรมหมายถึง เกลียวเข้ากัน ๓ เส้น หมายถึง สามัญลักษณะ ๓ อย่าง^{๕๔} ได้แก่ อนิจจัง ทุกขังและอนัตตา เกลียวเข้ากัน ๗ เส้น หมายถึง อนุสัย ๗ คือ กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานไม่ปรากฏอาการแต่เมื่อมีอารมณ์ยั่วเกิดขึ้นได้ทันที^{๕๕} ได้แก่ ๑) กามราคะ ความกำหนัดยินดีในกาม ๒) ปฏิฆะ ความขัดเคืองความขัดใจความหงุดหงิด ๓) ทิฎฐิ ความเห็นผิด ๔) วิจิกิจฉา ความลังเลใจ ๕) มานะ ความถือตัว ๖) ภวราคะ ความอยากในภพ หรือความอยากเป็น ๗) อวิชชาความไม่รู้จริง ความโง่เขลา เกลียว ๙ เส้น หมายถึง โลกุตตรธรรม ๙ คือ ธรรมที่พ้นโลกหรือธรรมเหนือโลก ผู้จะเข้าถึงได้ คือผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และโลกุตตรธรรม ๙ นี้ก็มีเฉพาะในทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น ได้แก่ มรรค ๔ ผล ๔ และนิพพาน^{๕๖}

สรุปแล้ว คติธรรมจากประเพณีการบำเพ็ญกุศลศพของชุมชนตำบลกลันทา แฝงด้วยปรัชญาชีวิตไว้อย่างน่าสนใจ ด้วยความที่มนุษย์เป็นผู้ฉลาด จึงได้นำคติธรรมความเชื่อของตนประกอบกับคติธรรมทางศาสนาและหลักธรรมเข้ามาประสานกัน ก่อให้เกิดการปฏิบัติต่อสิ่งซึ่งปรากฏไม่มีค่า ไม่มี

^{๕๒} สัมภาษณ์นายสยาม ผือหนองจอก, อ่างแล้ว.

^{๕๓} พระมหาสมจิตร์ ฐิตธมโม (จันทร์ศรี), อิทธิพลของศาสนพิธีที่มีผลต่อพฤติกรรมมนุษย์ในแง่จริยศาสตร์ การตายแบบพุทธ, หน้า ๒๗.

^{๕๔} สง. สพ. ๑๘/๑/๑.

^{๕๕} อภ. สดตป. ๒๓/๑๑/๑๗.

^{๕๖} สุขพัฒน์ อนนทจารย์, ปรัชญาปริชาธรรมในประเพณีบำเพ็ญกุศลศพ, หน้า ๖๘-๖๙

ประโยชน์ ให้กลับกลายมาเป็นสิ่งที่มีคุณค่า มีประโยชน์สูงสุดอีกครั้ง ด้วยการนำพิธีกรรมเข้ามาเป็นสื่อ เป็นตัวประสานให้เกิดความรู้สึกร่วมในระหว่างเจ้าภาพและผู้มาร่วมงาน คือ บรรยาการแห่งการบำเพ็ญกุศลศพเป็นบรรยาการของความเศร้าโศก เพราะเป็นความรู้สึกของการสูญเสีย ทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องซึ่งมีความรักใคร่ นั้บถือ เกิดความรู้สึกว่าตนสูญเสียสิ่งที่รักไป แต่จากรูปแบบและขั้นตอนของพิธีกรรม ทำให้เกิดการจรจรลงทางอารมณ์ เกิดความรู้สึกคลี่คลายทางอารมณ์ เพราะมีผู้ที่ได้รับข่าวสารของการตายซึ่งมีความรักใคร่ นั้บถือกับผู้ตายก็ดี กับผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ก็ดี ก็พากันเดินทางมาร่วมงานศพมาแสดงออกซึ่งความรู้สึกทำให้เจ้าภาพเกิดความอบอุ่นใจ มีกำลังใจ เกิด ปิติ รู้สึกว่าท่านผู้ตายเป็นผู้มีเกียรติ มีคุณค่า มีความดี และรู้สึกว่าคุณค่าเหล่านั้นส่งผลมายังตนด้วย พิธีกรรมเป็นเครื่องห่อหุ้มสังขารเอาไว้ เปรียบเหมือนเปลือกของต้นไม้ ทำหน้าที่ ห่อหุ้ม กระพี้และแก่น ของต้นไม้เอาไว้ ดังนั้นเมื่อผู้คนได้เข้ามาสู่พิธีกรรมและรูปแบบของงานศพก็เป็นการเชื่อมโยงนำเข้าไปสู่คุณธรรมและศีลธรรมที่แฝงอยู่ในพิธีกรรม โดยอาศัยพิธีกรรมช่วยตีแผ่สังขารให้ปรากฏเมื่อเกิดความเข้าใจก็นำไปสู่การปฏิบัติอันเป็นคุณค่าทางจริยธรรม ที่ตามมา เช่น การจัดงานศพก็สะท้อนถึงคุณธรรมความกตัญญูที่มีอยู่ของผู้จัด การไปร่วมงานบำเพ็ญกุศลศพ การโปรดน้ำศพ การไปฟังสวดก็สะท้อนถึงคุณธรรมที่มีอยู่ของผู้ไปร่วมงาน เช่นความมีน้ำใจ การรู้จักให้อภัย จากรูปแบบของพิธีกรรมก็เป็นสาเหตุเกิดการบำเพ็ญบุญ ด้วยการให้ทาน รักษาศีล และบุญนั้นก็ประโยชน์เกื้อแก่ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ และผู้ที่ตายไปแล้ว และยังได้บำเพ็ญกุศลซึ่งเป็นเหตุให้เกิดปัญญา ด้วยการได้สดับพระธรรมเทศนาได้รู้ความจริงของชีวิต จากรูปแบบและขั้นตอนของพิธีกรรมที่สะท้อนถึงความจริงของชีวิต ตั้งแต่ต้นจนถึงขั้นตอนสุดท้าย ว่าชีวิตนี้ไม่จีรังยั่งยืน ไม่มีสาระแก่นที่จะพึงยึดถือเอาไว้มีเพียงบุญกุศลคุณงามความดีที่ได้กระทำไว้แล้วเท่านั้นที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว เป็นที่พึ่งทางโลกนี้และโลกหน้า ไม่หลงติดอยู่ในโลกธรรมและดำเนินชีวิตให้เป็นประโยชน์ต่อตนเอง และต่อส่วนรวมด้วยความไม่ประมาท ซึ่งเป็นคุณค่าจากการวิเคราะห์คติธรรมจากประเพณีการบำเพ็ญกุศลศพของชุมชนตำบลกลันทา อำเภอมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์